

– Hakemli Makale –

BEKİR SAMİ PAŞA NAKŞÎ-HÂLİDÎ ZAVİYESİNİN KONYA İSLÂH-I MEDÂRİS-İ İSLÂMİYE MEDRESESİNE DÖNÜŞÜMÜ VE ZAVİYENİN PARA VAKFİYESİ*

İsmail BİLGİLİ

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi A. K. İlahiyat Fakültesi
İslâm Hukuku Anabilim Dalı
bilgiliismail@hotmail.com

Öz

Medrese-tekke bütünlüğüne önem veren Tasavvuf ilminin önemli ekollerinden biri de Nakşbendiyye tarikatıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.s) Cibril hadisi ile Medine Mescidinde tesis ettiği *Ashab-ı Suffa* eğitim kurumunu kendisine rehber edinen Nakşbendilik, günümüze kadar ilmi esas alan çizgisini koruyarak gelmiştir. Nakşbendî müşitlerinin aynı zamanda İslâmî ilimlerde temayüz etmiş âlimlerden olmaları ve medreselerde müderris vasfıyla eğitim hizmetlerine katkı sağlamaları da bu kanaati desteklemektedir.

1846 yılında Konya vâlisi Bekir Sâmî Paşa tarafından Konya'da inşa edilen Bekir Sâmî Paşa Hankâh'ı asıl itibarıyla bir Nakşî-Hâlidî zâviyesi, tekkesidir. Tekke, kütüphanesi ve ilmî tedrisatıyla daha sonraları *Konya İslâh-ı Medâris-i İslâmiye Medresesi* ismiyle modern bir eğitim ve öğretim kurumuna dönüşmüştür. Nakşî-Hâlidî tekkesinin kısa zamanda etkili bir eğitim kurumuna dönüşmesi, Nakşbendiyye tarikatının tasavvuf eğitiminde Kitap ve Sünnet merkezli bir metot takip ettiğini gösteren yakın tarih örneklerindedir.

Makalede İslâm kültür ve medeniyetinin oluşmasında ilim ve irfan geleneğini birlikte ele alan Bekir Sâmî Paşa Nakşî-Hâlidî zâviyesinin kuruluşu, vakfıyesi, eğitimi, dönemin modern bir eğitim kurumu olan Konya İslâh-ı Medâris-i İslâmiye Medresesine dönüşümü incelenecek, zâviye hizmetlerinin devamı amacıyla kurulan para vakfının hukukî statüsü Osmanlı Devleti uygulamalarından hareketle İslâm hukukuna göre kısaca değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bekir Sâmî Paşa, İslâh-ı Medâris, Nakşbendiyye Ekolü, Para Vakıfları, İslâm Hukuku.

* Bu makale 2-4 Aralık 2016 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Uluslararası Bahaeddin Nakşibend ve Nakşibendilik Sempozyumu"nda sunulan "Bekir Sâmî Paşa Nakşbendî Hâlidî Zâviyesinin Konya İslâh-ı Medâris-i İslâmiye Medresesine Dönüşümü Bağlamında Nakşbendiliğin İlmî Hayata Tesiri" başlıklı bildirinin yeniden düzenlenmiş halidir.

Transformation of the Bekir Sâmi Pasha Naqshbandi KHalidi Zawiya into the Konya Islah-i Medaris-i Islamiye Madrasah and Money Foundation

One of the important schools of Sûfi identity, which gives importance to the integrity of the madrasa-tekke, is the Naqshbendi sect. Naqshbendism does not consider it appropriate to pass on religious education without prior knowledge of Islam and the prejudicial provisions of Sharia. Naqshbandi came up protecting the line which is as scientific as the day-to-day. Naqshbendi mürşitleri are also scholars who have come to the forefront in Islamic sciences.

Naqshbandi KHalidi Zawiya which was built in Konya by Konya governor Bekir Sâmi Pasha in 1846 and known as Bekir Sâmi Pasha Hankah, is a library established as a dervish lodge and it is also known as "Konya Islah-i Medaris-i Islamiye Madrasa" is one of the clearest examples of the recent history of the Naqshbandi school based on the scientific principles centered on Book and Sunnah in Sûfi education.

The foundation, foundation, education of Bekir Sâmi Pasha Naqshbendi KHalidi Zawiya which deals with the tradition of knowledge and wisdom in the formation of Islamic culture and civilization in article will be examined and the transformation of Konya Islah-i Medaris-i Islamiye Madrasah which is a modern education institution will be examined legal status will be briefly evaluated according to the Islamic law in the light of the Ottoman State practices.

Keywords: Bekir Sâmi Pasha, Islah-ı Medaris, Naqshbendi School, Money Foundations, Islamic Law

GİRİŞ: NAKŞBENDİYYE EKOLÜNDE İSLÂM'IN ZAHİR HÜKÜMLERİNE ÖNCELİK VERİLMESİ

İslâmî ilimler, Cibril hadisinde de işaret edildiği gibi İslâm'ın üç ana unsurunu oluşturan *iman*, *amel* ve *ahlak* üzerine bina edilir. İslâm dini de bunlardan oluşur. Bu unsurlardan imana dair konuları *akâid ilmi*, amele dair konuları *fıkıh ilmi* ve ahlaka dair konuları da *tasavvuf ilmi*, ilmî bir disiplin içinde ele alır. Tefsir, hadis ve kıraat gibi ilimler ise bu üç ana ilim dalını besleyen, bunların oluşumuna katkı sağlayan, gelişimine malzeme temin eden zorunlu bilgi kaynaklarıdır. Merdiven basamakları konumunda olan bu üç ana ilim dalı birbiriyle geçişmektedir. Biri olmadan diğeri geçerli değildir. Mesela iman olmadan amelin bir faydası yoktur. Sâlih amel olmadan da güzel ahlak iddiası geçersizdir. Zira güzel ahlak sâlih amelle beslenir. Bununla birlikte güzel ahlaka ulaştırmayan amel de mükâfat anlamında kişi için herhangi bir değer ifade etmez.¹ Aslında iman ile amel, güzel ahlakın oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu üç ana ilim dalı ile de ahlaken olgunlaşmış kâmil insanlardan meydana gelen huzurlu bir toplum hedeflenmektedir.

İslâm dininin hedeflediği huzurlu toplumun oluşmasında, nefis terbiyesi yoluyla ahlak eğitimini amaç edinen tasavvuf ekollerinin önemli

¹ Geniş bilgi için bakınız: İsmail Bilgili, "Hoca Ahmed Yesevî'nin Hikmetleri Bağlamında Zâhir-Bâtın Fıkıhı, Şerî'at-Tarikat Bütünlüğü", 2. Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu 19-21 Mayıs 2016 Saraybosna, Konya 2017, s. 293-310.

katkıları vardır. Bu katkıyı sağlayan ekollerden biri de Nakşbendiyye tarîkatıdır. Nakşbendîlik, tarihin her döneminde İslâm'ın ana çizgisinden ayrılmayan, zâhir ve bâtın ilimleri bir bütün olarak benimseyip tatbik eden bir anlayışa sahip olmuştur. Bu yönüyle Nakşbendîlik bid'atlerden, Bâtînlilik ve Hurufîlik gibi ekollerin etkisinden kendini korumuştur. Bid'atlere itibar edilmediğinden Nakşbendiyye ekolu halk ve ilim erbabı tarafından kolayca benimsemiş, bu sayede pek çok âlim Nakşbendîliğe yönelmiştir.² Nakşbendîliğin ilme ne kadar önem verdiğini, bu tarîkat mensubu mürşit, halife ve müritlerin kelim, fıkıh, tefsir, hadis gibi ilmî disiplinlerde pek çok eser kaleme almaları da göstermektedir.

Nakşbendiyye ekolünün diğer ekollerden en bariz farkı, zâhir fıkıhı yani İslâm'ın hükümlerini incelemeleridir. Nakşbendîlikte mürit, dinin ahkâmına tam riayet ettikten sonra tasavvufa yönelebilir. Nakşbendiyye ekolü dışındaki diğer tasavvufî ekollerde ise tarîkat eğitimi verilirken müridin şer'atın ahkâmına bağlı hale gelmesi hedeflenir. Bu sebeple Nakşbendîler, tasavvufî anlayışlarını diğer ekollerin sona erdiği yerden başlatan bir tarîkat olarak görülürler. Şah-ı Nakşbend'e göre diğer bütün tarîkatların bulunduğu nokta, Nakşbendiyye tarîkatının başlangıç noktasıdır.³

Nakşbendiyye ekolü bid'atlerden sakınmayı ilke edindiği gibi bid'atlerin işlendiği mekânlarda bulunmayarak bid'atlerin onaylanmasına neden olacak hallerden uzak durmayı da tavsiye eder. Şafîî fakihlerinden İbn Hacer El-Heytemî (ö. 974/1566), Nakşbendîlerin bid'at ve hurafelere karşı hassas olduğunu ifade ederek, Nakşbendîliği cahil sûfilerin şer'ata uygun olmayan tavırlarından uzak yüce bir tarîkat yani tarîkat-ı âliye olarak nitelendirir.⁴

Nakşbendî mürşitlerinden Ubeydullah Ahrar (ö. 895/1490) manevî mertebelere ancak Hz. Peygamber'e (s.a.s), dinî kurallara ve ehlişünnet ve cemaat yoluna uymakla ulaşabileceğini belirtir.⁵ Yine Ubeydullah Ahrar ile uzun zaman sohbetleri olan Nakşî halifelerinden Mevlâna İmâduddîn Abdurrahman Nûreddîn Cami (Molla Cami) (ö. 898/1492), kendi döneminde kadılık yaparak fetva işleriyle meşgul olmuş, tasavvufta hilafeti Sadeddîn Kaşgarî'den (ö. 860/1456) almıştır. Tasavvufî anlayışı İslâm'ın zâhir

² Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşbend*, İstanbul 2002, s. 338-340.

³ Hamit Algar, *Nakşbendîlik*, Haz: A. Cüneyd Köksal, İstanbul 2007, s. 101, 105.

⁴ Tosun, s. 341.

⁵ Tosun, s. 340.

hükümlerine sıkı bağlılığı ile bilinen⁶ Molla Cami, *Nefehâtü'l-üns* adlı eserinde konuya dikkat çekerek sûfileri uyarılmış, pek çok örnek olaylarla İslâm'ın hükümlerinin asıl olduğu vurgusu yapmıştır.⁷

Eş'arî kelamcısı ve Şafiî fakihî Abdulkâhir el-Bağdâdî'nin (ö. 429/1037-8) *el-Fark beyne'l-fırak* adlı eserinde ehlisünnet ve cemaat sınıflarından biri olarak sûfîlerin özelliklerinden bahsederken ilk maddesinde, **"İlme dalmış basiret sahibidirler"** demesi tasavvuf ekollerinin ilmi esas aldığını gösteren önemli bir tespittir.⁸

Türklerin Müslüman olma sürecini hızlandıran pek çok unsurdan biri de Nakşbendiye ekolünün önemli simalarından muhaddis Yusuf-i Hemedânî'nin (ö. 535/1140) öğrencisi ve Yeseviye tarikatının kurucusu, Hoca Ahmed-i Yesevî'nin (ö. 562/1166) bölgedeki etkisidir. Ahmed-i Yesevî, konargöçer bir hayat yaşayan Türk boyları arasında İslâm'ın iman, amel ve ahlaka yönelik hükümlerinin benimsenip uygulanmasında hikmetleriyle etkili olmuştur.⁹

Ahmed-i Yesevî'nin en önemli eseri olan *Dîvân-ı Hikmet*'in kaynağı, - kendisinin de ifade ettiği gibi- ayet ve hadislerdir. Yesevî'nin, İslâm'ın iki ana kaynağı olan Kitap ve Sünneti esas alarak hikmetlerini oluşturması, tasavvufî düşüncesinin İslâm'ın ana kaynaklarına dayalı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*'inde tasavvufu ilim ile harmanlar. Fıkıh ilmi olmadan tasavvuf ve tarikat hükümlerine tabi olunamayacağını belirten Yesevî, *"Divan-ı Hikmet"*inde İslâm'ın ahkâmı olmadan ve fıkıhın hükümlerine riayet edilmeden tasavvuf ve tarikat iddiasında bulunmanın boş ve geçersiz olacağını ısrarla vurgular, fıkıh ilminin hükümlerini gerektiği gibi uygulamayanların tarîkate girmesini uygun görmez.¹⁰

Özellikle hadis ilmi tahsil eden Şah-ı Nakşbend, ilme verdiği önem sebebiyle Buhâra medreselerindeki birçok ilim erbabı sohbetlerine devam ederek kendisine mürit olur. Bu durum bazı âlimleri kendi medreselerinin boşalacağı endişesine sevk eder. Bunun üzerine Şah-ı Nakşbend bölge

⁶ Hasan Lütfi Şuşud, *İslâm Tasavvufunda Hâcegân Hanedânî*, İstanbul 1992, s. 105-6.

⁷ Abdurrahman (Molla) Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, Trc ve Şerh: Lamîî Çelebi, Haz: S. Uludağ, M. Kara, İstanbul 1998, s. 391.

⁸ Abdulkahir el-Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Ankara 1991, s. 247-248.

⁹ Sönmez Kutlu, *Türkler ve İslâm Tasavvuru*, İSAM, Ağustos 2011, s. 157.

¹⁰ Konuyla ilgili geniş açıklama ve örnekler için bakınız: İsmail Bilgili, "Hoca Ahmed Yesevî'nin 'Divân-ı Hikmet' Adlı Eserine Fikhî Açından Bakış", *Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu*, 28-30 Nisan 2016 Ankara.

âlimlerine tarîkatını âlimlerin denetim ve kontrolüne açmak amacıyla şu teklifte bulunur; **“Tasavvufî anlayışımızı, yolumuzu size anlatalım. Eğer şer’ata ve sünnete uygun ise tasavvuf yolu üzere devam edelim; uygun değilse bundan vazgeçeyim.”**¹¹ Şah-ı Nakşbend’in tasavvuf yolunu âlimlerin denetimine açma tavrı bize, Nakşbendiyye tarîkatının şer’atın ahkâmına ne denli bağlı olduğunu ve bu ekolde İslâm dışı herhangi bir yönelişin bulunmadığına olan güveni göstermektedir.

Tarîkatın, şer’atın emrini yerine getirmekle elde edileceğini belirten Şah-ı Nakşbend, **“Bizim yolumuz, sağlam halkadır. Hz. Peygamber’e (s.a.s) ve sünnetine tabi olmak, eteğine tutunmak, sahabenin izinden gitmektir”** der.¹²

Önceleri ilmiye sınıfında iken daha sonra sûfî yolu seçen Hâlid-i Bağdâdî, *Şerh-i Hadîs-i Cibrîl* adlı eserinde Cibrîl hadisini akâid, fıkıh ve tasavvuf açısından incelemiş fakat hadisin ihsan kısmında yeterli açıklama yapmamıştır. Bunun sebebi, kendisinin medresede yetişmiş bir sûfî olması ve tarîkatını şer’atın zâhirine bağlı tutması gayreti olabilir.¹³

Hâlid-i Bağdâdî tarîkatını şer’at ilimleri üzerine bina eder. Tarîkatta amaca ulaşmak isteyen kişi için esas olan şer’ata dair hiçbir şeyin değiştirilmemesidir. Tarîkat esaslarının başında şer’î ilkelere bağlılık bulunmaktadır. Hâlid-i Bağdâdî, tarikatını, bütün işlerde ümmetin icmâ ettiği esaslara muhalefetten kaçınmak, Kur’an ve Sünnete uygun harekette bulunmak üzere bina etmiştir.¹⁴ İslâm tasavvufunda ve özellikle de Nakşbendiyye ekolünde şer’atın amelî hükümleri olan ahkâm ve bunların elde edilip hayata geçirilmesine vesile olan ilimler, tasavvuf eğitiminden önce zorunlu görülür.

Nakşbendiyye ekolüne mensup fıkıh, kelam, hadis ve tefsir gibi ilimlerde temayüz ederek eser bırakan âlimlerin ilmî ve tasavvufî açısından hayatları hakkında müstakil çalışmalar yapıldığında, Nakşbendiyye tarîkatının diğer tarîkatlar gibi İslâm dinine hem ilmen hem de ahlaken sağladığı katkılar, daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır.

¹¹ Tosun, s. 339.

¹² Molla Cami, s. 720, 721, 739.

¹³ Abdurrahman Memiş, *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu’da Hâlidilik*, İstanbul 2000, s. 107.

¹⁴ Memiş, s. 244-245.

A) BEKİR SAMİ PAŞA NAKŞİ-HÂLİDÎ ZAVİYESİNİN KONYA ISLÂH-I MEDÂRİS-İ İSLÂMİYE MEDRESESİNE DÖNÜŞMESİ

İslâm tarihinde tekkeler tasavvuf ilminin, medreseler ise aklî ve naklî ilimlerin eğitim ve öğretim kurumlarıdır. Tekkeler daha çok ahlak eğitimine, medreseler ise ilmî öğretime öncelik verseler de her iki eğitim kurumu, bir bütünü tamamlayan iki ana unsur gibidir.¹⁵ Zira bu iki kurum, dînî ilimlerin oluşum sürecinden itibaren insanın ahlaken ve ilmen yetişmesini hedeflemek suretiyle gerçekte birbirlerini destekleyerek bütünleşmektedirler. Hatta zamanla bazı tekkeler, tasavvuf eğitimiyle birlikte fıkıh, tefsir, hadis, kelim gibi naklî ilimlerle matematik, hendese ve astronomi gibi aklî ilimlere yer vermek suretiyle medrese fonksiyonu da görmüşlerdir. Konya’da yer alan tekkelerin bir kısmı, hücrelerini medrese talebelerinin kullanımına sunmakla bunun örneklerini oluşturmaktadır.

19. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti’nde, eğitim-öğretim faaliyetlerine açık en fazla medresenin Konya vilâyetinde bulunduğu, vilâyet sâlnâmelerinin verilerinden anlaşılmaktadır. Medrese kurma çalışmalarında görülen bu artışın yanı sıra Konya’da aynı dönemde çok sayıda mektep, tekke, zâviye ve caminin ortaya çıktığı dikkati çekmektedir. Konya vilayetinin bu yükselişinde, yerel bilginlerin ve sûfilerin, bilhassa Nakşibendî tarîkatı mensuplarının rolü büyüktür. Açılan 45 medreseden 38’inin (yüzde 82) kurucusu ve vâkîfı, ayrıca pek çok mektep, kütüphane, tekke ve cami kuruluşlarında da baş rolü alan ulemâ ve/veya sûfilerdir. Osmanlı devrinde kurulan medreseler daha çok Konya kökenli araştırmacıların dikkatini çekmiştir.¹⁶

Nakşibendîler, yeni medreselerin kurulması ve bu suretle yüksek din eğitimi ve öğretiminin revaç bulması için oldukça büyük gayret gösterdiler. Cıvıoğlu/Hacı Hasan, Nakipoğlu, Hacı Hasanbaşı/Abdulbasir/Vaki ile Bekir Sâmi Paşa/Paşa Dairesi Medreseleri Nakşibendî tarîkatı mensupları tarafından açılan medreselerdendir. Söz konusu dönemde, Nakşîlerin Konya’da kurdukları veya içinde ders verdikleri başka medreseler de vardı. Diğer medreselerde çalışan müderrisler arasında da birçok Nakşî bulunmaktaydı.¹⁷

¹⁵ Medrese-tekke bütünlüğü için bkz., İsa Çelik, Birol Yıldırım, “Medrese Müderrisliğinden Sûfliğe: İmam Gazzâlî Örneği”, *AL-FARABİ 1. International Congress on Social Sciences May 11-14, 2017 Gaziantep*, ss. 101-129.

¹⁶ Osmanlı döneminde kurulan bu medreseler daha çok Konya kökenli ve yerel araştırmacıların dikkatini çekti. Yapılan çalışmalar için bakınız: Yaşar Sarıkaya, “Osmanlı Dönemi Konya’sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sûfiler ve Âlimler (18.-19. Yüzyıllar)”, *Turkish Studies*, Volume 2 /1, Winter 2007, s. 162-195, 163 ve devamı.

¹⁷ Sarıkaya, s. 183.

Bu örnekler bize, Nakşebendî tarîkatı postnişin ve müderrislerinin tasavvuf eğitimiyle birlikte aklî ve naklî ilimlerin tedrisinde de yer aldıklarını göstermektedir. Nakşebendî tarîkatının bu çabaları neticesinde de toplumun ilmî hayatına yaptığı tesirini göstermesi bakımından *Bekir Sâmî Paşa* diğer adıyla *Paşa Dairesi Medresesi* ve devamında kurulan *Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmiye Medresesi* önemli bir örnektir.

1) Bekir Sâmî Paşa/Paşa Dairesi Medresesi (1846-1909)

19. asırda Konya’da inşa edilen ve Bekir Sâmî Paşa Hankâh’ı olarak da bilinen Nakşî-Hâlidî Zâviyesi, tekke olarak tesis edilen bir kurumun “*Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmiye Medresesi*” ismiyle modern bir eğitim ve öğretim müessesesine dönüşmesi bakımından câlib-i dikkat bir örnektir. Zira Bekir Sâmî Paşa Nakşî-Hâlidî Zâviyesi, Naşbendî tarîkatına mensup şeyh ve müderrisler yönetiminde çalışmalarını devam ettiren medrese görünümünde bir müessesedir.¹⁸

1262/1846 yılında Konya’da açılan *Bekir Sâmî Paşa* diğer adıyla *Paşa Dairesi Medresesi*’nin kurucusu Konya vâlilerinden Ebûbekir Sâmî Paşa’dır (ö. 1265/1849). Babası Mustafa Efendi’dir (ö. 1260/1844). Tanzimat döneminde Konya’nın onuncu vâlisi olarak görev yapan Sâmî Paşa’nın vâlilik dönemi kısa sürmüştür. Ebûbekir Sâmî Paşa Selanik vâlisi iken 1265/1849 yılında vefat etmiştir.¹⁹

Ebûbekir Sâmî Paşa iki yıla yakın vâliliği sırasında medreseyi yaptırdığı gibi kurduğu para vakfı ile de destekleyerek ismini, eğitime yaptığı yatırımla iyi andıran şahsiyetlerden olmuştur. Osmanlı devletinde, devlet adamlarının, eğitim konusunda özel duyarlılığa sahip olduğu ve pek çok hayır eseri yanında mektep ve medrese de yaptırdıkları vâkidir. Medrese başlangıçta kendisi de Nakşebendiyye tarîkatına mensup olan Ebûbekir Sâmî Paşa tarafından bir zâviye olarak yaptırılmıştır. Medrese, vakfiyesine göre *hariciye* ve *dahiliye* yani gündüzlü ve yatılıdır. On dört hücreli, bir dersliği ve cadde üzerinde bir **mescidi** bulunan Bekir Sâmî Paşa Medresesinin tek orijinal kalıntısı olan medresenin giriş kapısı üzerindeki **kitabesi**,²⁰ yapılışındaki ruh halini

¹⁸ Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya 1998, s. 489.

¹⁹ Ebûbekir Sâmî Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Muzaffer Erdoğan, “Ebûbekir Sâmî Paşa”, *Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisi*, Yıl XI, Ağustos-Eylül 1948, sayı 118-119, s. 33-35; Ahmet Çelik, “Konya Valisi Ebûbekir Sâmî Paşa”, *Merhaba Gazetesi Akademik Sayfası Eki*, Konya 22 Şubat 2012, Cilt XII, Sayı 5, s. 72-75; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya 2007, s. 310-12.

²⁰ Kitabeyi Sâmî Paşa’nın Divan Kâtibi olan Mithat Paşa yazmıştır. Kitabe, Mevlâna Müzesi’nde bulunmaktadır. Kitabenin latinizesi şöyledir:

yansıtmaktadır. Hayırları diriltmek için, hiçbir masraftan çekinmeyen Sâmi Paşa'yı öven ilk beyitten sonra, medrese için *güzel ibâdethâne, ilim ve irfanın yayıldığı ibadet evi* denilmektedir.²¹

Bekir Sâmi Paşa Medrese ve Mescidinin Mevlâna Müzesindeki Tek Orijinal Kalıntısı Olan Kitabesi

Vakfiye ve kitabede mescidin medreseyle birlikte yapıldığı anlaşılmaktadır. Vakfiyesine uygun olarak hitabet görevine yıllık 250 kuruş ile atanan ilk görevlisi, Hocaşade Seyyid Mehmed Efendi ibn Ali'dir. Atama tarihi ise 23 Muharrem 1263/11 Ocak 1847 yani açılışından kısa bir süre sonradır. Seyyid Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine yerine, büyük oğlu Ali Efendi 10 Rebiülevvel 1300/19 Ocak 1883'te atanmıştır. Mescit, Millî Mücadele döneminde, *Bekir Sâmi Paşa Cami-i Şerifi* adı ile Vakıflar idaresinin görevli atadığı bir ibadethanedir. 23 Teşrin-i Sani 1337/1923 tarihinde buraya, hatibi

*"Hıdiv-i pâk-sîret Âsaf-ı memdûh-haslet kim
Kubab-ı çarha etmiş süllem-i dergâhı isti'la
Zemin-i ma'delette himmet-i vâlâsı necm-efşân
Binay-ı hayırda mimar-ı re'yi hendese-pîrâ
Nukud-i fikri masrûf olmada ihyâ-yı hayrâta
Husûsâ etti bu zîbâ ibâdethâneyi inşâ
İbâdethâne-i dârü'l-füyûz-i ilm ü irfan kim
Nukûş-i sakf-ü sathı Nakşibendâne feyz-bahşâ
Kanâdil-i ziyâsın ahzeder Şems-i hakikatten
Kî oldu sâyesi hemsâye-i Hurşid-i Mevlâna
Cemâat okusun Midhat bu zîbâ tam târîhim
Zehî bu mescidi etti binâ Sâmi Bekir Paşa."* Konyalı, *Konya Tarihi*, 310.

²¹ Caner Arabacı, *Konya Medreseleri*, s. 478-479; Hüseyin Köroğlu, *Konya ve Anadolu Medreseleri*, Konya 1999, s. 109.

Hacı Ali Efendi'ye vekil olarak Zıvarıklı Abdurrahman oğlu Hasan Efendi atanmıştır.1923'te maaşlı görevli tayin edilen mescit, medresenin bir kısmıyla birlikte 1924 yılında Konya Belediyesince kamulaştırılarak yıkılmıştır.²²

Bekir Sâmi Paşa Medresesi, Alâeddin Tepesi ile Hükümet binası arasında İplikçi Cami'nin karşısı ve şimdiki²³ Merkez Bankası'nın bulunduğu yerde idi. 1914 yılı salnamesine göre Medrese'nin 8 dükkândan **geliri** 1.000 kuruştur.²⁴ Medresenin asıl gelir kaynağı ise vakfiyesinde de belirtildiği gibi Ebûbekir Sâmi Paşa'nın vakfettiği 20.000 kuruş paranın %15 karla işletilerek yıllık elde edilen yaklaşık 3.000 kuruş gelirdir. Gelirin harcama yerleri vakfiyede ayrıntısıyla belirtilmiştir. Müderrise 700 kuruş, cami hatibine 250 kuruş, imama 250 kuruş, müezzine 150 kuruş, hizmetçi-kayyuma 50 kuruş, aydınlatma giderine 500 kuruş harcanacak, yıllık 3.000 kuruş gelirden artan - tahmini 1.100 kuruş- miktar ile ihtiyaca göre binanın tamiri yapılacak, yine de kalırsa ilk başta vakfedilen 20.000 kuruşa katılacaktır.²⁵

Medresenin, Bekir Sâmi Paşa Vakfından müderrise şart kılınmış bir de **müderris evi/lojmanı** vardır. Şems Mahallesi Taksim Sokağı'nda medresenin bahçesinin bitişiğinde yer alan lojmanın arsa krokisi ve tapu senedi Vakıflar Bölge Arşivindedir. Lojmanın yer aldığı arsanın alanı yaklaşık 750 metrekare iken 1926'da 600 metrekare civarındadır. Lojman, bahçe içinde, dört odalı ve iki katlıdır. Lojmana medresenin ilk postnişini ve müderrisi Hacı Himmet Efendi (ö. 1279/1862) oturur. Onun vefatından sonra medreseye postnişin ve müderris olarak atanan Muhammed Bahaeddin Efendi (ö. 1906) lojmana yerleşir. Bahaeddin Efendi'nin vefatından sonra da büyük oğlu Zeynelabidîn Efendi (ö. 1939), ondan sonra da 1920'ye kadar ortanca oğlu Rifat Efendi (ö. 1920) oturur.²⁶

Bekir Sâmi Paşa Zâviyesi'nin 1925 yılında tekke ve zâviyelerin kapatılmasına kadar açık olduğu vakıf arşivlerinden anlaşılmaktadır.²⁷ Medresesi ise 1915 yılında öğrencisiz bırakılarak fiilen, 1917 yılında da resmen kapatılmıştır. Medrese binası da 1924 yılında Konya Belediyesince kamulaştırılarak yıkılmıştır.²⁸

²² Arabacı, s. 479-481.

²³ Araştırmanın yapıldığı 2015 yılı kastedilmektedir.

²⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 310; Çelik, "Ebû Bekir Sâmi Paşa", s. 72.

²⁵ VGMA, DN:581, sayfa 279, sıra 280; Vakfiyenin Latinizesi: VGMA, DN:1968, s. 228-230.

²⁶ Arabacı, s. 484.

²⁷ Yusuf Küçükdağ, *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı –Makaleler I-*, Konya 2004, s. 155.

²⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 310.

2) Para Vakıfları Ve Bekir Sâmi Paşa Zâviye/Medresesi Vakfiyesinin İçeriği

Ebûbekir Sâmi Paşa, Nakşî-Hâlidî Zâviyesi ve bünyesinde yer alan cami ile medrese hizmetlerinin desteklenmesi amacıyla bir de para vakfı kurar. Sâmi Paşa kendi mülkünden vakfettiği paranın ne şekilde işletilerek kazanç temin edileceği ve bu kazancın hangi harcama kalemlerine, ne miktarda sarf edileceğini vakfın şartnamesine yazdırır.

Vakfiyenin şartlarına geçmeden para vakıflarının Osmanlı'daki uygulamasına ve İslâm Hukuku açısından meşruiyetine kısaca değinelim. İlk dönem klasik İslâm Hukuku eserlerinde vakıf başlığı altında vakfın sıhhati ve işleyişine yönelik genel hükümler üzerinde durulsa da para vakfının caiz olmayacağı genel kanaati belirtilerek ayrıntılarından kaçınılmıştır. Vakıf malının ebediliğinin şart olmadığını kabul eden yaklaşım para vakıflarına cevaz verirken, paranın kiraya verilmesini caiz görmeyen bakış ise para vakıflarına cevaz vermemiştir.²⁹ Bu yaklaşım para vakıflarında ebedilik şartının aranmayabileceği şeklinde ebedilik şartına bir istisna getirmektedir.

Para vakıfları, Osmanlı döneminde yaygın uygulama sahası elde etmesiyle âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Özellikle vakıf paralarının işletilmesi ile ilgili uygulamalarda mu'âmele-i şer'iyye usûlünün tatbiki ve bu usûlün de "faiz" uygulamasına benzer bir ilgisinin bulunması, bu sebeple paranın mu'âmele yolu ile işletilmesinden elde edilen gelirin meşru olmaması ihtimaline binaen âlimler arasında ihtilâf çıkararak ilmî tartışmalara yol açmıştır.³⁰

Osmanlı döneminde para vakıflarıyla ilgili yazılan risaleler hakkında günümüzde yapılan araştırma ve incele çalışmaları yanı sıra, müstakil kitap, ilmî makale ve tebliğler tarzında pek çok ilmî çalışmalar da yapılmıştır.³¹ Bu

²⁹ Nasi Aslan, "Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarının Kurumsallaşmasında Rol Oynayan Faktörler", *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 1998, C. 1, Sayı 2, s. 93-119.

³⁰ İsmail Kurt, *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, İstanbul 2015, s. 18.

³¹ Konuyla ilgili yapılan şu çalışmalara da bakılabilir: Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları (Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği)*, Ankara; Tahsin Özcan, "İbni Kemal'in Para Vakıfları Risalesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı 4, 2000, s. 31-44; Değer Alper-Canan Erdoğan, "16. Ve 18 yy Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisine Etkileri", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 28, Sayı 1, s. 85-99; Mustafa Nuri Türkmen, "Halep Para Vakıfları Muhasebelerinin Kısa Bir Değerlendirmesi", *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, Bahar 2012, s. 121-131; Barış Sarıköse, "Kadınhanı Para Vakıfları", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 115-132; Mehmet Gel, "Kanunî'nin Para Vakfı Yasağını Kaldıran 1548 Tarihli 'Hükm-i Şerif'inin Yeni Bir Nüshası", *Akademik Bakış*, C. 4, Sayı 7, Kış 2010, s. 185-192; Emrullah Dumlu, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussu'ûd, İbn Kemal-Çivizâde, Birgivi)", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)*, 2015, Sayı 44, s. 303-337; Şimşek, Mehmet, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde

çalışmalardan Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi Kâşif Hamdi Okur'un "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussu'ûd Efendi'nin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler" başlıklı makalesinden bazı kesitleri aynen almak suretiyle para vakıflarının İslâm Hukukundaki yerine ve Osmanlı dönemi uygulamalarına açıklık getirmeye çalışalım.³²

"Para vakfı Osmanlı devletinde XV. Asırdan beri görülen bir uygulamadır. İlk devirlerde para vakfı uygulamalarının ulema arasında ciddi görüş ayrılığına yol açmadığı görülmektedir. XV. Asrın tanınmış hukukçusu Molla Husrev (ö. 885/1480) eserinde konuyla ilgili doktrindeki tartışmalara girmeden para vakfının Hanefi mezhebi hukukçularından Züfer'in (ö. 158/774) öğrencisi Ensarî (ö. 215/830) tarafından caiz görüldüğünü aktarmıştır. Molla Husrev'in şeyhül İslâmlığı sırasında para vakıflarının tescil edildiği bilinmektedir.

Para vakıflarıyla ilgili ilk müstakil risale Şeyhül İslâm İbn Kemal (ö. 940/1534) tarafından kaleme alınmış, bu risalede doktrindeki ihtilaflar ele alınarak para vakfı uygulaması savunulmuştur. İbn Kemal, Züfer'in görüşünü çağın ihtiyaçlarına daha uygun bulduğu için tercih ettiğini ifade etmiş, diğer Hanefi imamların da te'amül oluşması halinde menkulün vakfını caiz gördüklerine dair nakil yapmış, konuyla ilgili görüş ayrılığının hakiki bir ihtilaf olmayıp zaman ve şartların değişmesinden kaynaklandığını vurgulamıştır. İbn Kemal'e göre yaşadığı on altıncı yüzyılın şartlarını diğer imamlar görselerdi, Züfer ile aynı görüşü paylaşırlardı. Vakfedilen akarların yangın vs. etkenlerle

Münâkaşalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1985, cilt: XXVII, s. 207-220; Cafer Çiftçi, "18. Yüzyılda Bursa'da Zâviyelere Ait para Vakıfları", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu-IV*, 2005, s. 413-429; Koyunoğlu, H. Hüsnü, "Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2008, cilt: VIII, sayı: 1, s. 253-303; Özcan, Tahsin, "Para Vakıflarının Meşrulaştırılması Süreci: İslâm Vakıf Hukukunun Osmanlı Toplumunda Uygulanmasına Dair Bir Analiz", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, sayı: 18, s. 235-248; Süleyman Kaya, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi Temin Yöntemleri", *İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*, İstanbul 08-09 Mayıs 2010, 2011, s. 9-56; Halime Önk, *Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2015; İrfan Türkoğlu, "Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2013, C. 18, Sayı 2, s. 187-196; H. Veli Aydın, "Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 29/1, 2014, s. 87-106; Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, 2012, C. 42, s. 475-479; İsmail Kurt, "Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları", *İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*, İstanbul 08-09 Mayıs 2010, 2011, s. 315-339.

³² Kâşif Hamdi Okur, "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussu'ûd Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8, s. 33-58.

harap olması halkı menkul ve para vakfına yönlendirmiş, para vakfı artık bir ihtiyaç ve teamül halini almıştır.

Para vakıflarıyla ilgili XVI. asırdaki tartışmalar, 1545-1547 yılları arasında Rumeli Kazaskerliği yapan Çivizâde Muhyiddîn Mehmet Efendi'nin (ö. 954/1547) para vakfının meşruiyetini münakaşa konusu yapması, para vakfının yasaklanması için çaba göstermesi ile başlamıştır. Çivizâde'nin bu tutumu üzerine Ebussu'ûd Efendi para vakıflarıyla ilgili risalesini kaleme alarak para vakfı uygulamasını savunmuştur. Çivizâde ise Ebussu'ûd'un risalesine karşı bir reddiye kaleme almıştır. Neticede Çivizâde'nin para vakıflarının yasaklanması konusunda bir hüküm çıkartmaya muvaffak olduğu anlaşılmaktadır.

Çivizâde'nin ölümü üzerine para vakfı konusu dönemin padişahı emriyle tekrar incelenmiş, aralarında Ebussu'ûd Efendi, devrin Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin de bulunduğu önde gelen ilim adamlarının para vakfının meşruiyeti konusunda ortak bir tavır almaları üzerine, 955/1548 yılı Rabiülevvel ayının sonlarında kaleme alınan bir emirle para vakfı konusundaki yasak kaldırılmış, para vakfının tescil prosedürü de belirlenmiştir. İlgili emirde de ifade edildiği üzere para vakıflarının yasaklanması vakıf uygulamasında ve sosyal hizmetlerde ciddi sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştu. Bu durumun konunun tekrar ele alınıp para vakfı uygulamasının serbest bırakılmasında etki ettiği anlaşılmaktadır. Bu aşamadan sonra para vakıfları uygulaması bağlayıcılık kazanmıştır.

Para vakıflarının meşruiyet kazanmasında en etkili isimlerden birinin Ebussu'ûd Efendi olduğunu söyleyebiliriz. Bir yandan kaleme aldığı risaleyle para vakfı uygulamasının hukukî temellerini ve meşruiyetini ortaya koymuş, diğer yandan para vakfının lehine emir çıkarılmasında etkili olarak uygulamanın bağlayıcılık kazanmasını sağlamıştır.

Ebussu'ûd Efendi, para vakıflarını menkul malların vakfedilebilmesi çerçevesinde ele almıştır. Hanefi doktrininde vakfedilen mallarda te'bîd (süreklilik) şartı arandığı için menkul malların vakfedilmesi genel kural olarak caiz görülmemiştir. Ancak bu kuralın istisnası olmak üzere İmam Ebû Yusuf (ö. 182/798), Hz. Peygamber'in uygulamasına (nass) dayanarak silah ve savaş atlarının vakfedilebileceğini ifade etmiştir. İmam Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî (ö. 189/805) ise menkulün vakfedilebilmesi için teamül kriterini esas almış, vakfedilmesi teamül haline gelmiş olan menkullerin vakfedilebileceğini ileri sürmüştür. Paranın vakfedilmesini müstakil olarak ele aldığı ve caiz gördüğü ifade edilen Hanefi hukukçu ise İmam Züfer'dir (ö. 158/774).

Ebussu'ûd Efendiye göre para vakfının temellendirilmesinde en sağlıklı yol, bu uygulamanın te'amül kriterini esas alan İmam Muhammed'in görüşlerine dayandırılmasıdır. Paranın da menkul kategorisinde değerlendirileceği hususunda herhangi bir şüphe yoktur. Nitekim teamül gerçekleştiği takdirde paranın vakfedilebileceği açıkça ifade edilmiştir.

Kaynaklarda para vakfının caiz olmadığına açıkça ifade edilmesi, bu konuda istihsana temel teşkil eden delilin yani örfün -ilgili dönemde oluşmamasından kaynaklanmaktadır. Hanefi fıkhı açısından başka bir mesnedi yoktur. Ebû Yusuf'a göre bir menkulün vakfedilebilmesi için nassa dayanması, Muhammed'e göre ise vakfedilmesi hususunda teamül oluşması şarttır. Para vakfı konusunda teamül oluştuğuna ve bu uygulamayla çatışan nass bulunmadığına göre, ilgili teamülü geçerli saymak gerekir.

Ebussu'ûd Efendi'ye göre para vakfının geçerliliği ve bağlayıcılığı birbirinden bağımsız iki ayrı meseledir. Dolayısıyla hâkimin her iki meselede farklı müçtehitlerin görüşlerine istinaden hüküm vermesinde bir sakınca yoktur. Hâkim, maslahata binaen bu tür uygulamalar yapabilir.

*Ebusuud Efendi risalesinde para vakıflarının İmam Muhammed'in teamül esasına dayandırılmasını savunmasına rağmen uygulamada vakfiyelerin Züfer'in görüşüne göre düzenlenmesi tercih edilmiştir. İçlerinde Ebussu'ûd'un da bulunduğu ilim adamlarına atıf yapan 955/1448 tarihli emirde para vakıflarının Züfer'in görüşüne göre tescili öngörülmüş, tescil prosedürü olarak da Ebussu'ûd'un risalesinde ileri sürdüğü prosedür benimsenmiştir. **Para vakıfları gibi tartışmalı bir konuda meseleyi örfe göndererek çözmektense, para vakfını açıkça caiz gören bir otoriteye göndermede bulunmanın daha ikna edici görüldüğü anlaşılmaktadır. Para vakfını serbest bırakan emirde Züfer'e atıf yapılması bu hususu göstermektedir.***

Uygulamada para vakıfları Züfer'in görüşüne göre tescil edilirken, doktrinde Ebusuud'un risalesinde savunduğu temellendirme tarzı ile paralel düşünerek, para vakıflarının meşruiyetinin İmam Muhammed'in teamül prensibine dayandırılabilirliğini, cevazı yalnızca Züfer'in görüşüne hasretmenin yerinde olmadığını savunan İslâm hukukçularının yaklaşımları da yerini almıştır.

Ebussu'ûd Efendi, paranın muamele-i şer'iyeye yoluyla işletilmesini, haram olan riba kapsamında görmemektedir. Ancak muamele neticesinde devletin belirlediği oranın üzerine çıkılamayacağını, bu oranın üzerindeki ribhın hukukî olmadığını, böyle davrananların cezalandırılması gerektiğini

*ifade etmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, **vakıf paranın muamele yoluyla istirbahında sakınca görmeyen Ebussu'ûd, meselenin makul ve kanuni ölçülerde kontrolünden yanadır.** Nitekim kimi araştırmacıların da dikkat çektiği gibi, vakıf paraların devletin belirlediği oranlar çerçevesinde işletilmesi, kredi kullananlar açısından oldukça olumlu neticeler vermiş ve tefeciliğin önlenmesinde etkili olmuştur. Sağladığı kredi imkânlarının yanı sıra, savunma harcamalarına yönelik para vakıfları da kurulmuştur. Ebussu'ûd Efendi'nin bu amaçla para vakfedilmesini uygun gördüğü fetvalarından anlaşılmaktadır.*

Sonuç olarak Ebusuud Efendi Osmanlı Türklerinin yaşadığı Anadolu ve Rumeli yörelerinde örf ve âdet haline gelen para vakfı uygulamasını Hanefi mezhebi çerçevesinde ele almıştır. İmam Muhammed'in menkul malların vakfında örfü kriter alan yaklaşımını geniş bir tarzda yorumlayarak kendi yaşadığı dönemde ve coğrafyada oluşan örfü, hukuken geçerli saymıştır. Ebusuud kendi dönemindeki İslâm hukuk zihniyetinin verdiği imkânlar çerçevesinde hukuku hayata açmaya çalışmıştır. Ebusuud Efendi'nin para vakıflarını İmam Muhammed'in görüşüyle temellendirdiği için sosyal şartlara fazla vurgu yapmadan meseleyi fıkıh sistematığı içerisinde ele almayı tercih etmiş olması muhtemeldir.

Osmanlı döneminde yetişmiş fıkıhçıların çalışmalarının kültür, düşünce ve hukuk tarihi açısından taşıdıkları önem bilinmektedir. Bunun yanı sıra onların fıkıhın mantalitesi ile hayatın beklentileri arasında nasıl tavır aldıkları, fikhî düşünce açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Günümüz fikhî düşüncesinde nasslar ve hayat arasında sağlıklı köprüler kurabilme arayışları çerçevesinde meseleye yaklaşacak olursak, Osmanlı dönemi fikhî mirasının söz konusu arayışlar bağlamında tarihi tecrübenin önemli bir bölümünü oluşturduğunu söyleyebiliriz."

Para vakfı konusunda insanların ihtiyaçlarına binaen teamülün oluşması, bu mesele ile çatışan herhangi bir nassın bulunmaması ve İslâm hukukunu esas alan Osmanlı Devleti'nde resmen para vakfının caiz görülmesi, para vakfının geçerliliği konusunda ikna edici bir sonuç ortaya koymaktadır. Ayrıca para vakfı uygulamalarının, düşünce sistemini azimetle amel etme üzerine tesis eden Nakşbendiyye tarikatı mürşit ve müderrisleri tarafından eğitim-öğretim kurumlarında bizzat tatbik edilmesi, konu hakkında oluşabilecek tereddütlerin izalesinde de etkili olacağı kanaatindeyim.

Para vakıflarının hukukî alt yapısı hakkındaki bu özet bilgiyi sunduktan sonra Bekir Sâmi Paşa Zâviyesi para vakfiyesinin içeriği ve şartlarını maddeler halinde aktaralım.

“Vakfiyenin Osmanlıca metni, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinin “581/2 numaralı defterin 279. sahife, 280. sırasında Konya Müşiri Sâmi Paşa’ya ait 29 Şa’bân 1262/22 Ağustos 1846 tarihli vakfiyenin örneğidir” başlığı altında kayıtlıdır. Vakfiyenin Osmanlı Türkçesinden latinizesi yapılmış ve tasdik edilerek aynı arşivin, DN:1968, s. 228-230’a numarasında kaydedilmiştir.

Vakıf, Konya vilayeti Şems-i Tebrizi mahallesinde Nakşî-Hâlidî Zâviyesi ve Camisi için kurulmuş para vakfı ile ilgilidir. Cenabı Hakk’ın rızası ve Hz. Peygamber’in (s.a.s) şefaathine nail olma amacına yönelik kurulduğu ifadelerinden sonra, vakfın içeriği ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Zâviye, medrese, cami ve müstemilatı için gerekli harcamaların yapılması, hizmetin devamının sağlanması amacıyla vakfın kurucusu Ebûbekir Sâmi Paşa’nın, kendi mülkünden vakfettiği **20.000** kuruş paranın harcama yerleri ile vakfiye şartları şöyledir:

1. Vakıf hizmetlerinin yürütülmesi amacıyla vakfedilen paranın “onu on bir buçuk” kuruştan yani yıllık **%15** kar ile çalıştırılıp elde edilecek **3.000** kuruş gelir, şu şekilde harcanacak: Zâviyenin Nakşî-Hâlidî Postnişini Hacı Mehmet Himmet Efendi ve ardından gelen haleflerine mahsûs olmak üzere yıllık **700** kuruş, yemek parası (taamiye) verilecektir.
2. Ardından zâviye içinde yaptırılan cami hatibi için yıllık **250** kuruş verilecektir. Yalnız cami hatibini zâviye postnişini seçecektir.
3. İmama yıllık **250** kuruş verilecektir.
4. Müezzine yıllık **150** kuruş verilecektir.
5. Hizmetçi ve kayyum görevinde bulunana yıllık **50** kuruş verilecektir.
6. Aydınlatma işi için mum ve yağ masrafı olarak **500** kuruş harcanacaktır.
7. 3.000 kuruş gelirin geri kalanı ise ihtiyaç miktarınca binanın tamine harcanacaktır.
8. Bütün bu tayin edilen harcamalardan sonra yine de yıllık kazançtan artan olursa ilk başta vakfedilen paraya katılacaktır.
9. Zâviyenin postnişini Hacı Mehmet Himmet Efendi hayatta olduğu sürece göreve devam edecek, vefatından sonra dönemin Konya vâlisi, Defterdarı ve Kadı vekili tarafından üzerinde ittifak edilen Nakşî-Hâlidî halifelerinden irşada muktedir, züht, ilim ve irfan

sahibi biri atanacaktır. Sonraki dönemlerde de buna riayet edilecektir.

10. Zâviye ve cami için gerekli olan tüm hizmetler zâviye postnişini tarafından yürütülecektir.
11. Zâviyede Nakşbendî usulüne göre her gün hatm-ı şerif kıraat olunacak ve zâviyedeki bütün dervişlerin katılımı sağlanacaktır.³³
12. Hayatta olduğum sürece vakfın tevliyeti yani mütevelliliği bende bulunacak, vefatımdan sonra da neslimden gelecek erkek ve kızlardan iyi hal sahibi kişilere verilecektir.
13. Neslimden Konya'da kimse kalmazsa, Konya vilayeti idarecilerinin takdiri ile Konya halkından görevi yürütmeye ehil olanlardan biri müteveli tayin edilecektir.
14. Vakfedilen paraya ilave edilen senelik artan gelirin 250 kuruşu da bu yabancı müteveliye yıllık verilecektir.
15. Vakfedilen 20.000 kuruşun muhafaza ve kullanımı atanan müteveliye teslim edilecektir.
16. Vakıf parayı teslim alan müteveli de Ebûbekir Sâmi Paşa'nın belirlediği şartlar üzere harcamada bulunacaktır.
17. Para vakfı üç imama göre caiz olmasa da İmam Züfer'den gelen görüşe göre sahihtir.
18. Vakfın şartlarında sonradan bir değişiklik yapılmaması, değişiklik yapıldığında bundan değiştirenin sorumlu olacağına dair şu ayet ile vakıf şartları tamamlanır: *"Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah her şeyi işitir ve bilir."*³⁴

Vakfiyenin tarihinden sonra vakıf belgesinin onaylanmasında hazır bulunan şahitlerin isimleri de belgenin sonunda yer alır.

Ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Konya Defterdârı Ratib Efendi

Müderrişîn-i kirâmdan Müftî-i belde es-Seyyid Abdülehad Efendi

Ser-a'zâ es-Seyyid Süleyman Bey

A'zâdan es-Seyyid el-Hâcc Ahmed Tâhir Efendi

A'zâdan nakîbü'l-eşref es-Seyyid el-Hâcc Süleyman Efendi

³³ Başka bir Nakşbendî mürşidi olan Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi'nin tekkesindeki benzer bir uygulama için Bkz., Birol Yıldırım, *Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ertual Akademi, Erzurum 2016, s. 2.

³⁴ Bakara 2/181.

Hocagân Dîvân-ı Hümâyûn'dan Kâtibi Dîvân Midhat Efendi

Hazînedâr asafi Hüseyin Ağa

Mühürdâr asafi Tosun Ağa

Dâ'vetdâr asafi Hüseyin Efendi

Ve gayruhum."

Konya'da medrese öğretimi ile Nakşî-Hâlidî tarikat eğitimi birlikte yürüten Konya Müftüsü Nakib el-Hâcc İbrahim Efendi (ö. 1769) tarafından kurulan Nakiboğlu Medresesi³⁵ ile aynı amaçla inşa edilen **Hankâh-ı Nakşbendîye / Şirvanlı Medresesi**³⁶ de Bekir Sâmî Paşa'ya benzeyen önemli birer örnektir.

3) Bekir Sâmî Paşa/Paşa Dairesi Medresesi Postnişin Ve Müderrisleri

Medresenin ilk postnişini ve müderrisi **Hacı Himmet Efendi**'dir. Himmet Efendi, medresenin kuruluş tarihi 1846 yılından, kendisinin vefat

³⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, 462; Ahmet Çelik, "Konya Valisi Ebu Bekir Sâmî Paşa", *Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar Eki*, Konya 22 Şubat 2012, c. 12, sayı 5, s. 72.

³⁶ Bekir Sâmî Paşa Medresesi gibi Şirvanlı Medresesi de Nakşbendî tarikatına bağlı birer zâviye yani tekke'dir. Vakıf şartnamelerinde geçtiği gibi her iki kurumda da her gün Nakşî usulü üzere hatme kıraat edilecektir. Yine müderrisleri, Nakşbendî tarikatına bağlı halifelerden tayin edilecektir. Her iki kurum için giderlerini karşılamak üzere para vakfı kurulmuştur. Bekir Sâmî Paşa medresesi ile birkaç açıdan ortak yönü bulunan Şirvanlı Medresesi, Nakşbendîye ekolünün ilme ve eğitime katkı sağlayan güzel örnek olması bakımından da önemlidir.

Şirvanlı/Şirvaniye Medresesi, Konya Karatay ilçesi sınırlarında yer alan Nakipoğlu yolu üzerinde, Sırçalı Mescit Mahallesi'nde Nakşî şeyhlerinden Şirvanlı Veliyüddin oğlu Hacı Halil Efendi (ö. 1864 veya 1898) tarafından 1860 yılında Nakşbendîye tarikatı eğitimi vermek üzere kurulmuştur. Kendi döneminde "büyük şeyhlerden" diye bilinen Hacı Halil Efendi, bu medresenin ilk postnişini ve müderrisidir. Medrese, on bir hücreli bir hankâh olarak yaptırılmıştır. Kapısı üzerine konan kitabe, binanın hem "hankâh" hem de "medrese" olarak kullanımının amaçlandığını göstermektedir. Kitabede şu ifadeler yer almaktadır: "**Daire-i Rahmaniye / Hankâh-ı Nakşbendîye / Medrese-i Şirvaniye**" (Veli Sabri Uyar, "Konya Bilginleri", *Konya Halkevi Dergisi*, Ağustos 1948, Sayı 118-119, s. 46-48; Arabacı, s. 385-386).

Medresenin vakfiyesi 5 Şevval 1276/26 Nisan 1860 tarihidir. Vakıf kurucusu Halil Efendi, vakıf giderlerinin karşılanması amacıyla 1.500 kuruş para vakfetmiştir. Vakfın şartları şöyledir: Hankahta oturan, mütevellî olacak ve Nakşbendîye Tarikatı Hâlidîye kolu usulüyle hatm-i hâcegân kıraat edecek, ayrıca vakif parayı çalıştıracaktır. Paranın gelirinden 125 kuruş "tevlîyet/mütevellî gideri" ve "meşihat/şeyh gideri" vazîfelerine verilecek, geri kalan mütevellî elinde saklanacaktır. Vakfın tevliyesi ise hayatta oldukça Halil Efendi'de bulunacak, vefatından sonra Amasya'da yatan mürşîdi Ahmed Siraceddin halifelerinden tefsir, dini ilimleri okutmaya güç yetiren birisi şeyh ve mütevellî olacaktır. Zamanla şartlarını uygulamak mümkün olmazsa vakıf geliri fakir müslümanlara harcanacaktır. Şirvanlı Medresesi'nin para vakfına sonradan katılanlar da olmuştur. Müderris Süleyman Salim Efendi'nin 1280/1864 tarihinde verdiği 500 kuruş bunlardandır. İçilli Mehmed Efendi (ö. 1911?) ve Abdullah Efendi'nin de sonradan görev yaptığı Şirvanlı Medresesinde, Halil Efendi döneminde birçok talebe yetişmiştir. Bunların meşhurlarından biri de tefsir sahibi Hadimli Mehmet Vehbi (Çelik) Efendidir (ö. 1949). Şirvanlı Medresesinin 1914 yılında eğitime devam ettiği ve 52 talebesinin olduğu kayıtlarda yer alır. (Arabacı, s. 387-388).

ettiği 1862 yılına kadar toplam 16 yıl Nakşî-Hâlidî Postnişini ve medresenin müderrisi olarak görev yapmıştır. Himmet Efendi'nin yıllık taamiye ücreti 700 kuruştur. Medresenin bahçesinde yer alan müderris evinde kalan Himmet Efendi, 1848 yılında medresede 20 kadar talebeye ilim öğretmiştir. Vefatıyla Şems Mezarlığı'na defnedilen Himmet Efendi'nin şu anda Konya Etnografya Müzesi avlusunda³⁷ bulunan mezar taşında; “*Merhûm Bekir Sâmi Paşa Hankâhî Postnişini ricâl-ı Nakşbendîyye'den Hacı Himmet Efendi ve hafidi Mustafa. Ruhlarına fatiha 1279*” yazılıdır.³⁸

Himmet Efendi'nin vefatından sonra Bekir Sâmi Paşa Medresesi ve Zâviyesine Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî'nin (ö. 1827) halifelerinden Bozkırlı Muhammed Kudsi'nin (ö. 1784/1852)³⁹ oğlu ve halife-i mutlakası **Muhammed Bahaeddin Efendi** (ö. 1324/1906) müderris ve postnişin olarak 1862 yılında atandı. Bahaeddin Efendi zâviyenin tarikat fonksiyonunu devam ettirmekle beraber, geliştirdiği kütüphanesi ve ilave ettiği dersleriyle tekkeyi daha çok medrese görünümüne dönüştürdü.

Maarif ve Konya salnamelerine göre Bahaeddin Efendi'nin medresesinde 1874 yılında 16, 1882 yılında 45, 1887 yılında 35, 1901 yılında ise 40 öğrenci vardı. Bu yıllarda Bahaeddin Efendi, öğrencilerine tefsirden *Kadı Beyzâvî*, akaitten *Şerh-i Akâid*, mantıktan *Dürrü'n-Nâci* ve fıkhıtan *Dürrü'l-Muhtâr*, Arapçadan *Molla Cami* derslerini okutmaktaydı.⁴⁰

Bahaeddin Efendi 1862'den 1906 yılında vefat edinceye kadar 44 yıl Bekir Sâmi Paşa Medresesinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürdü, vefatından sonra da görevi, oğulları Zeynelabidîn, Rifat ve Ahmed Ziya Efendiler devam ettirdi. Muhammed Bahaeddin Efendi müderrislik görevini icra ederken Nakşî-Hâlidî tarikatı Müceddidiye kolunun şeyhliğini de yaptı.⁴¹ Bu süre zarfında İplikçi Camii resmi imamlığını da yürüttü.⁴²

Bahaeddin Efendi'nin Arapça ve Farsçayla birlikte Fransızca ve Ermeni dillerini de bildiği ve hatta bu dillerde yazıp konuştuğu nakledilmektedir.⁴³ Bahaeddin Efendi aynı zamanda ileri görüşlü bir ilim adamıdır. O

³⁷ 2016 yılında oradan da kaldırılmıştır.

³⁸ Uyar, “Bilginler”, s. 45; Arabacı, s. 491.

³⁹ Halk arasında Memiş Efendi diye bilinen Muhammed Kudsi hakkında geniş bilgi için bakınız: İsmail Bilgili-Ahmet Çelik, *Muhammed Kudsi el-Bozkırî (Memiş Efendi)*, Konya 2011; İsmail Bilgili, *Müderris Hasan Kudsi Efendi ve İcazetleri*, Konya 2012.

⁴⁰ Arabacı, s. 492.

⁴¹ Yusuf Küçükdağ, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya Çizgi Kitabevi, s. 375.

⁴² Ali Osman Koçkuzu, “Haciveyiszade Mustafa”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 506.

⁴³ Mehmet Eminoglu, *Şeyh Muhammed Kutsi (K.S.) Memiş Efendi Hazretlerinin Tarihçesi*, Konya 2007, s. 60.

medreselerde naklî ilimlerin yanında fen ilimlerin de okutulmasını istemiştir. Hatta bazen medrese öğrencilerini Alâeddin Tepesine götürür onlara astronomi (ilm-i felek) dersleri verir ve: “Bu Peygamberimizin tavsiyesidir, bunu öğrenelim ve öğretelim” demiş. Onun bu arzusunu oğulları Zeynelâbidin, Rifat ve Ahmet Ziya efendiler babalarının vefatından sonra İslâh-ı Medâris’te uygulamışlardır.⁴⁴

Bahaeddin Efendiye ait babası Memiş Efendi’nin vahdeti vücut görüşüne sahip olduğunu iddia eden bir şahsın mektubuna cevap ve reddiye olarak kaleme aldığı ‘*Bâ’isü’l-mağfire fî beyâni akvâli’l-vahde*’⁴⁵ eseri ile zikrin faziletine dair *İkâzü’n-nâ’imîn ve tenbîhu’l-gâfilîn* adlı iki Arapça risalesi vardır.⁴⁶ Ayrıca *Şemsü’s-şumûs* adlı eserin Memiş Efendi’yi anlatan kısmı Bahaeddin Efendi’ye aittir. Bahaeddin Efendi, kütüb-i sitte hafızıdır.⁴⁷

Bahaeddin Efendi, babasının vefatından sonra kardeşlerinin eğitimiyle meşgul olmuş müderris ve mürşit seviyesinde yetişmelerini sağlayarak ilmî ve tasavvufî icazet vermiştir. Bahaeddin Efendi’nin yetiştirdiği sayısız öğrencilerine verdiği ilmî icazetleri yanında, Nakşî-Hâlidî usulü üzere tarikat icazeti de vererek birçok halife yetiştirmiştir. Başta Hâlid Efendi (ö. 1909), Hasan Kudsî Efendi (ö. 1921) gibi kardeşleri ile oğulları Zeynelâbidîn (ö. 1939), Rifat (ö. 1920) ve Ziya Efendileri (ö. 1925) de bu minval üzere yetiştiren Bahaeddin Efendi’nin Nakşî-Hâlidî tarikat usulünü Konya’daki halifelerinden Fahri Efendi de denilen Fahrettin Kulu (ö. 1950) vefat edinceye kadar, dar bir çerçevede sürdürmüştür. Bahaeddin Efendi halifeleri vasıtasıyla Anadolu’nun ilmen ve ahlaken gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Bahaeddin Efendi’nin hanımı, Ödemişli Hasan Kudsî Efendi’nin (ö. 1834) kızı Ayşe Hanım’dır. Ayşe Hanım’ın nüfus kayıtlarından 1906 yılından

⁴⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 332.

⁴⁵ Bahâeddîn Efendi bu eserinde İslâm düşünce tarihinde en çok tartışılan meselelerden birisi olan vahdet-i vücûd konusunu esas almıştır. Özetle o bu eserinde vahdet-i vücûd görüşünün fenâ mertebesinde kaynaklanan zevkli bir hal olduğunu, meselenin şerî’ata tatbik edilmesinin ise mümkün olamayacağını delilleriyle anlatır. İbrahim Doğan, “Bozkırlı Muhammed Bahâeddîn Efendi ve Bâisü’l-Mağfire Fî Beyâni Ekvâli’l-Vahde” isimli Eseri (Metin Ve İnceleme), İstanbul 2011, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 11.

⁴⁶ Yusufâğa kütüphanesi, No: 9898; Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, 1/170-171. Bahâuddîn Efendinin ‘İkâzü’n-Nâimîn ve Tenbîhu’l-Gâfilîn’ adlı eseri Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf bilim dalı araştırmaya görevlisi Ali Çoban tarafından hazırlanan “19. Yüzyıl Osmanlı Şeyhlerinden Muhammed Bahâuddîn Efendi ve ‘İkâzü’n-Nâimîn’ Adlı Eserindeki Tasavvuf Anlayışı” (2007) isimli yüksek lisans tezinde tercüme edilmiştir. ‘Bâisü’l-mağfire fî beyanı akvâli’l-vahde’ eseri de “Bozkırlı Muhammed Bahâeddîn Efendi ve Bâisü’l-mağfire fî Beyâni Ekvâli’l-vahde” isimli eseri (metin ve inceleme)” adlı ve 2011 tarihli yüksek lisans tezi ile İbrahim Doğan tarafından tercüme edilmiştir.

⁴⁷ Mahmud Sural, “50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya”, *Yeni Konya*, 10 Eylül, 1975.

önce vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁸ Bahaeddin Efendi'nin Zeynelabidîn, Rıfat ve Ziya isimindeki çocukları hem anne hem de baba tarafından şeyh torunları olduğundan Konya'da *Şeyhzade* olarak bilinirler.

Bahaeddin Efendi 22 Cemâziye'l-Evvel 1324/14 Temmuz 1906'da Konya'da vefat ederek Konya'nın güneyindeki Hacı Abdülfettah Çavuş Mezarlığı'na defnedildi. Bir müridine defnedileceği yeri bildirerek; "Burada bir peygamber medfundur" diye vasiyet etmiştir.⁴⁹ Halen burada dört sütun üzerinde ve dört yanı açık mütevazı bir türbesi bulunmaktadır. Eşi, ortanca oğlu Şehit Muhammed Rıfat Efendi ve diğer aile fertlerinin kabirleri de aynı kabristanda bulunmaktadır.⁵⁰

Bahaeddin Efendi'nin vefatından sonra büyük oğlu **Zeynelabidîn Efendi**, Bekir Sâmî Paşa medresesinin baş müderrisi ve tekkenin postnişini olarak medresenin eğitim-öğretim görevini devam ettirdi. Zeynelabidîn Efendi zamanının çoğunu siyasi çalışmalara ayırması sebebiyle medresenin eğitim-öğretim çalışmalarını kardeşi **Rıfat Efendiye** devretti. Rıfat Efendi 1318/1900'de babası Muhammed Bahâuddîn Efendi'den cüz'i Nakşbendiyye tarikatı hilafeti, 1319/1901'de amcası Şeyh Hasan Kudsî Efendiden (ö. 1921) de tam ilmî icazet almıştı. Rıfat Efendi, Zeynelabidîn Efendiden sonra medresenin lojmanına yerleşerek medresenin gelir-gideri ve eğitim-öğretim çalışmalarını devam ettirdi. Aynı dönemlerde Bahaeddin Efendi'nin küçük oğlu Ahmed Ziya Efendi de Bekir Sâmî Paşa Medresesinde ilim tahsil ederek müderris oldu. Ahmed Ziya Efendi, Paşa Dairesi Medresenin sabah derslerine, 1906 yılında hikmet, kimya, coğrafya, tarih ve benzeri dersler ilave ettirdi. Dersleri, liselere mahsûs Türkçe kitaplardan okutturdu.⁵¹ Ayrıca Bahaeddin Efendi'nin kardeşi Hasan Kudsî Efendi⁵² de Bekir Sâmî Paşa Medresesinde Nakşî-Hâlidî usulü üzere hatme hâce kiraati uygulatmakta, hattat ve müderrislik yapmaktaydı.

Netice itibariyle, Sâmî Paşa Medresesi'nin, Konya ve hatta Osmanlı eğitim tarihinde özel bir yeri vardı. Zira bu medrese, yukarıda zikredilen Bahaeddin Efendi'nin üç oğlu Zeynelabidîn, Rıfat ve Ziya Efendiler tarafından tasarlanan, Islâh edilmiş modern bir medrese düşüncesinin hayata geçirilmiş

⁴⁸ Ahmet Çelik, "Gönderdiği Mektuplarla Abdülhamit'e Ders Veren Konyalı Büyük Âlim", *Konya Burada*, c. II, sayı 1.

⁴⁹ Ahmed Kudsî, Nübze, s. 1.

⁵⁰ Koçkuzu, "Bahâeddin Efendi", *DİA*, IV, 458.

⁵¹ Arabacı, s. 511-512.

⁵² Hasan Kudsî Efendinin hayatı hakkında geniş bilgi için bakınız: İsmail Bilgili, *Müderris Hasan Kudsî Efendi ve İcazetleri*, Konya 2012.

haliydi. Üçü de Nakşebendî halifesi olan müderris kardeşler, klasik İslâm ilimlerinin yanında, modern batı bilimlerinin de okutulması düşüncelerini ilk önce *Bekir Sâmî Paşa Medresesinde* uygulamayı planlamışlar, 1909 yılında da yeniden inşa ettikleri *Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmiye Medresesinde* kapsamlı bir şekilde tatbik etmişlerdi.⁵³

B) KONYA İSLÂH-I MEDÂRİS-İ İSLÂMİYE MEDRESESİ VE İLMÎ HAYATA TESİRİ

İstanbul'da medreselerle ilgili tartışmaların sürüp gittiği, merkezi yönetimin, özellikle ulemâ ve talebelere gelen medreseleri Islâh taleplerini henüz karşılıksız bıraktığı bir sırada, Konya'da, yeni kurulan *Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye Cemiyet-i Hayriyesi*, ilk önemli modern medrese projesini gerçekleştirdi. Cemiyetin cazibesi, dönemin önde gelen ulemâ, tüccar ve siyasetçilerinin büyük teveccüh ve desteğini kazanacak kadar yüksekti. Cemiyete üye olanlar arasında büyük müfessir Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942), Konya mebusu Salim Efendi ve 1920'de Şeyhül İslâm olan Mustafa Sabri Efendi (ö. 1954) gibi şahsiyetler de bulunmaktadır.⁵⁴ Zira Konya Islâh-ı Medâris'in nizamnâmesi 1909 yılında, "*Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi*" ise 1910 yılında yayımlanmıştır. Konya'daki model medrese eğitimine 1909 yılında başladığı halde merkezi yönetim bir benzerini Konya'dakinden etkilenerek "*Dâru'l-Hilâfeti'l-âliye Medresesi*" ismiyle İstanbul'da ancak 1914 yılında açabilmiştir. Hükümet aynı yıl "*Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi*" yayınlayarak İstanbul'daki bütün medreseleri "*Dâru'l-Hilâfeti'l-âliye Medresesi*" çatısı altında toplamıştır.

Konya'da orta okul, lise ve üniversite dönemini kapsayan Islâh-ı Medâris-i İslâmiye, kapsamlı ve kaliteli bir eğitim-öğretim projesinin uygulandığı bir medresedir. Medrese, İslâmî ilimlerin ana kaynaklardan en iyi şekilde öğrenilmesi için Arapçayı en güzel bir şekilde kavratmayı, Batı'da gelişen bilim ve tekniğin takip ve tercümesi amacıyla da en az bir yabancı dil öğretmeyi temel ilke olarak benimsemiş,⁵⁵ müspet ilimleri de programına almıştı. Islâh-ı Medâris öğrencileri mezun olduklarında Türkçeden başka en az üç dil daha öğrenmiş olacaklardı.⁵⁶

Islâh-ı Medâris, klasik eğitim ile modern eğitimi bünyesinde birleştirerek mezunlarına devlet kademelerinde istihdam alanı oluşturmayı amaçlayan bir medrese olması yanında **asıl hedefi din ilimleri, fen ilimleri,**

⁵³ Sarıkaya, 180.

⁵⁴ Konyalı, "Konya'da İslâm Üniversitesi -Islâh-i Medâris-i İslâmiye", *Yeni Asya*, 29 Eylül 1971.

⁵⁵ Özdamar, *Hacı Veyisâde*, s. 23.

⁵⁶ Özdamar, *İbrahim Hakkı Konyalı ve Konyalı Yazma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1997, s. 65.

sosyal bilimler ve yabancı dil bilgisiyle donanımlı, **'nitelikli din adamı'** yetiştirme projesidir. Medrese yetiştirdiği hocalarla İslâm'ın öğrenilmesine ihtiyaç duyulan İngiltere, Çin, Japonya, Avustralya gibi dünyanın farklı ülkelerinde İslâm medeniyetini tesis etmeyi de hedeflemektedir.

İslâh-ı Medâris'in ilk dönem öğrencilerinden, sonraki dönemde de yardımcı hocalarından olan İbrahim Hakkı Konyalı (ö. 1984), medresenin kuruluş amacını şu şekilde ifade eder:

*"İslâm esaslarına göre ders okunan İslâh-ı Medâris-i İslâmiye medresesi, madde ve manayı birleştiren **kültürlü İslâm âlimleri** yetiştirmek üzere kuruldu."*⁵⁷

*"Medreselere İslâm'ın en kuvvetli çağındaki ruhu vermek, dört başı mamur, madde ve mana ilimleriyle mücehhez insanlar yetiştirecek bir hale getirmek için, hayırsever müslümanlar tarafından Konya'da "İslâh-ı Medâris-i İslâmiye" adlı dejenere medreselerin düşmanı bir medrese kurulmuştur."*⁵⁸

*"Birinci Cihan Harbinden yedi sene evvel başta Konya mebusu ve sonra âyân üyesi Şeyhzade Zeynelabid'in Efendi, kardeşi milletler arası bir ilim otoritesi olan Ahmed Ziya Efendi olmak üzere Konya'da bir **İslâm Üniversitesi'nin** temelini atmak üzere faaliyete geçtiler. İslâm'ı kemal zirvesinin üstüne çıkararak medreseleri İslâh etmeye karar verdiler. Hayırseverlerin maddi yardımlarıyla Konya'da 'İslâh-ı Medâris-i İslâmiye' adlı bir öğretim müessesesi kuruldu. Bu üniversite namzedi adından da anlaşılacağı gibi **medreseleri İslâh edecekti**. Yetiştireceği talebesini madde ve mana ilimleriyle cihazlandırarak iki kanatlı yapacaktı. Burada aynı zamanda Japonya ve Çin gibi kendilerine hakiki bir din arayan ülkelerde İslâm'ı yayacak kudrette elemanlar yetiştirecekti. On iki senelik bir tahsilden sonra burada **İslâm'ın istediği çapta âlimler** yetiştirecekti."*⁵⁹

"Medresenin kuruluş gayesi madde ve mana ilimlerini beraber yürütmek, İslâm'ın istediği çapta talebe yetiştirmektir. Bu üniversiteyi tamamlayan talebe İngiltere'ye gönderilecek İngiltere'de Cambridge (Kembriç) üniversitesini de bitirdikten sonra Çince veya Japonca öğrenenler Çin'de ve Japonya'da İslâm'ı yaymak için hizmet alacaklardır."

⁵⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 519-520.

⁵⁸ Özdamar, *İbrahim Hakkı Konyalı*, s. 60.

⁵⁹ Konyalı, "Konya'da İslâm Üniversitesi İslâh-ı Medâris-i İslâmiye", *Yeni Asya*, 29-30 Eylül 1971, Yıl:2, sy. 574-575, s. 4.

*Papalıkta, patrikhanelerde, hahamhanelerde, Hıristiyan ve Musevi din adamlarıyla münasebetler kurarak onlarla münakaşalar yapacaklardır. İslâm'ın hakikatlerini söylemek suretiyle kendilerini aydınlatacaklar, bu suretle İslâm'ın gelişmesine hizmet edecektir. Bu medreseden çıkan ve hizmet alan Türkçeden başka en az üç dil daha öğrenecektir.*⁶⁰

İbrahim Hakkı Konyalı'nın medresenin hedefiyle ilgili kanaatleri özetle şunlardır:

1. Madde ve manayı birleştiren **kültürlü İslâm âlimleri** yetiştirmek,
2. Medreselere İslâm'ın en kuvvetli çağındaki ruhu vermek, medreseleri Islâh etmek,
3. Arapçayı en güzel bir şekilde kavratarak İslâmî ilimleri ana kaynaklarından öğretmek,
4. Batı'da gelişen bilim ve tekniğin takip edilmesi amacıyla Fransızca gibi en az bir yabancı dil öğretmek,
5. Mezunlarını ilim ve ahlak bakımından üst seviyeye ulaştırmak, İslâm ahlakının yaşanarak yayılmasını sağlamak,
6. Eğitimi tamamlayan talebeyi İngiltere'ye göndermek. İngiltere Cambridge üniversitesini bitirenlerden Çince veya Japonca öğrenenleri Çin ve Japonya'da İslâm'ı yaymak için görevlendirmek,
7. Hıristiyan ve Yahudi din adamlarıyla ilmî münazaralarda bulunmak, İslâm'ın hakikatlerini söyleyerek insanlığı aydınlatmak.

İbrahim Hakkı Konyalı'nın ifadelerinden de anlaşıldığı gibi Islâh-ı Medâris aslında İslâm'ı yaymak için kaliteli din adamı yetiştirme amacıyla kurulmuştur. Islâh-ı Medâris'in Osmanlı Edebiyatı hocası Ahmet Kemal, Islâh'ta yetişecek talebelerin İslâm'ı Japonya, Avustralya ve Afrika ülkeleri gibi yurt dışında tebliğ edecek kapasitede olmalarını "*Hocalarımız Hariçte Tebliğ-i Ahkâm Edemiyor*" başlıklı makalesinde⁶¹ yazarak talebeleri İslâm'ı yaymaya teşvik etmiştir. Makalede Islâh'ın hedefinin ülke topraklarıyla sınırlı olmadığı görülmektedir.

Dönemin sosyal ve siyasal yapısını iyi tanıyan medrese idaresi, belirlenen hedefe ulaşmak için halkın desteğini de yanına alarak, önce

⁶⁰ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 520; Özdamar, *İbrahim Hakkı Konyalı*, s. 64-65.

⁶¹ Meşrik-i İrfan, 7 Kanûn-i Sâni 1325 (1909), sy. 84.

medresenin nizamnâmesini hazırlamış sonra da imtihanla seçtiği zeki ve yetenekli öğrencileri, oluşturduğu kaliteli eğitim kadrosuyla yetiştirmiştir.⁶²

Paşa Dairesi Medresesi müderrisleriyle eğitime başlayan İslâh-ı Medâris'in müderrisleri, her biri sahasında uzman hocalardır. İdarecileri de Şeyhzâde Bahaeddin Efendi'nin oğulları Zeynelabidîn, Rifat ve Ahmed Ziya Efendilerdir. Zeynelabidîn Efendi İslâh'ın kuruluşunda öncülük eden kişidir. Konya mebusu olan Zeynelabidîn zamanının çoğunu İstanbul'da geçirdiği için medreseye çok fazla vakit ayıramamıştır. Medresenin idarecilerinden Rifat Efendi medresenin bitişindeki evde kalmakta, gece gündüz öğrencileri kontrol etmekte, ihtiyaç duyulduğunda ders ve idare işlerinde öğrencilere yardımcı olmaktadır. Medresenin mantık dersine de giren Rifat Efendi aynı zamanda medresenin gelir gideriyle de meşgul olmaktadır. Medresenin müdürü Ahmed Ziya Efendi'dir. Ahmed Ziya Efendi, dînî ve edebi ilimlerle beraber fen ilimlerini de öğrenerek fizik, kimya, kozmografya sahasında ders verecek seviyede bir ilim adamıdır. Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini de ileri seviyede bilmektedir. Aruz vezninde yazdığı Arapça şiirleri vardır.⁶³ Medresede din ilimleri yanı sıra fizik, kimya ve kozmografya derslerine de girmektedir.⁶⁴

İslâh-ı Medâris, zamanla eğitim kadrosunu genişletir. Konya Hukuk Mektebi müdürü Refik Bey, Kadir Şeyhzâde Ali Kudsî, müderris ve mürşit Hasan Kudsî⁶⁵ ve oğlu Ali Rıza Kudsî, Fahri Hoca Efendi, Hacı Veyis Efendi (Kur'an-ı Kerim ve Tecvit) ve oğlu Hacı Veyiszâde Mustafa Sabri Efendi (Arapça), şer'iyeye vekili ve Konya mebusu Avukat Musa Kazım, İbrahim Hakkı Konyalı, Abdullah Tanrikulu medrese hocalarından bazılarıdır. Medrese idarecileri Arapça hocasını Mısır Camiu'l-ezher'den getirtti. Arapça hocası Beyşehirli Ömer Lütfi Ezherî Hoca, Arapçayı klasik usulde değil modern metotla kısa zamanda öğretmektedir. Ayrıca gazeteci kimliğiyle de tanınan Manisa Yenişehirli Ahmet Kemal Bey de İzmir'den Konya'ya yerleşti ve medresede Osmanlı Edebiyatı dersleri verdi. Ahmet Kemal çok yönlü

⁶² İslâhı Medâris'te uygulanan bu proje hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: İsmail Bilgili, "Osmanlı Son Dönemi Nitelikli Din Adamı Yetiştirme Projesinin Bir Örneği Olarak 'Konya İslâh-ı Medâris-i İslâmiye' Medresesi", *I. Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu*, 17-18 Mayıs 2013, Konya, s. 65-92.

⁶³ İsmail Bilgili, "Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi'nin Hayatı ve 'Emâlî'l-Vesâyâ' Adlı Eseri", *İHAD*, sy. 12, 2008, s. 301-344, 304.

⁶⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 520.

⁶⁵ Memiş Efendi'nin oğludur. Mürşit, müderris ve hattatlığıyla bilinen Hasan Kudsî Efendi, ağabeyi Muhammed Bahattin Efendi'den sonra Paşa Dairesi ve İslâh-ı Medâris-i İslâmiye medreselerinde ilmî tedrisat ve tasavvufî irşada devam etmiş, talebelerin evrat ve tesbihatıyla meşgul olmuş, medresede Nakşbendî tarikatı Hâlidîye kolunun öğrenciler arasında yayılmasına vesile olmuştur. (İsmail Bilgili, *Müderris Hasan Kudsî Efendi ve İcazetleri*, Konya 2012, s. 81-82.)

donanımlı bir kişiydi. Konya Hukuk Mektebine konferanslara gider, medresenin yayın organı mahiyetindeki *Meşrik-i İrfân* gazetesinin başmuharrirliğini de yapardı. Bilgi birikimi ve tecrübesiyle talebelere gazetecilik mesleği açısından örnek olmuştu. Medresenin Ermeni asıllı bir Fransızca hocası vardı.

İslâh-ı Medâris'in nihâî hedefini, *İslam kültür ve medeniyetini, ilmi ihlâsla amele dönüştüren nitelikli din adamları vasıtasıyla tüm dünyaya yaymak* olarak özetleyebiliriz.

İslâh-ı Medâris, İplikçi Camisi'nin karşısındaki Konya vâlisi Bekir Sâmî Paşa'nın kurduğu Paşa Dairesi denilen medresenin eski odaları yıktırılarak yerine iki katlı olarak yaptırıldı.⁶⁶ Günümüzde medresenin yerinde Merkez Bankası'nın Konya şubesi bulunmaktadır. Yalnız medrese İplikçi camisine aralarından ancak tek şeritlik bir yolun geçebileceği kadar yakındı.

İslâh-ı Medâris özel bir medrese olduğu için devlet desteğinden mahrumdur.⁶⁷ Halktan toplanan **bağışlar** medrese gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Medrese bir bakımdan Paşa Dairesi Medresesinin devamı mahiyetinde olduğu için sahip olduğu bazı **vakfiyelerin** gelirlerinden yararlanmaktaydı. Fakat öğrenci sayısının her yıl artması medrese gelirlerinin yetersiz kalmasına neden olmaktaydı. Medresenin zamanla artan giderlerini karşılamak amacıyla Konya'nın Meyre kazası Dinek nahiyesi Apaysaraycık karyesinde un **değirmenleri** işletilmeye başlandı. Rıfat Efendi'nin ilgilendiği değirmenlerin gelirleri İslâh-ı Medâris'e aktarıldı.

İnşa ettiği yeni binası ve kurduğu laboratuvarlarıyla gideri çok bir medrese olan İslâh-ı Medâris, sınırlı gelirle eğitim öğretimini sürdürmeye çalıştı. İslâh-ı Medâris özel bir eğitim kurumu olmasına rağmen öğrencisinden herhangi bir ücret almadığı gibi öğrencinin iâşe, ibâte ve aylık burslarını da karşılamaktaydı.⁶⁸

İslâh, eğitim çalışmalarını halkın desteğiyle devam ettirme düşüncesindedir. Bu amaçla ve özellikle de kuruluş aşamasında medrese için geniş çaplı yardım kampanyası başlatılır. Yardımlar bir kereye mahsûs olabildiği gibi her ay sürekli gelir mahiyetinde aidat şeklinde de devam eder.

⁶⁶ Konyalı, "Konya'da İslâm Üniversitesi", *Yeni Asya*, 30 Eylül 1971, sy. 575, s. 4.

⁶⁷ Sonraki yıllarda medrese, vilayet hususi bütçesinden hususi mekteplere verilen yardımdan yararlandırıldı. 1913 yılı bütçesinden medreseye aylık 1200 kuruş tahsisat ayrıldı.

⁶⁸ Birinci Nizamnâme Md: 7-8, İkinci Nizamnâme Md:1.

Kampanya etkisini gösterir ve medreseye yüklü bir yardım temin edilir.⁶⁹ Medreseye yardımda bulunanların isimleri, bağış miktarları ve giderleri, derneğin ilk nizamnâmesinin beşinci maddesi gereğince liste halinde *Meşrik-i İrfân* gazetesinin birkaç sayısında ilan edilir.⁷⁰

İslâh-ı Medâris Cemiyeti yayınladığı iki nizamnâme ile hem idari hem de eğitim sistemini tespit eder. *Nizamnâmeler* resmi onay aldıktan sonra yürürlüğe girer. Tüzük gereği dernek ve medresenin işleyişi hakkında *Meşrik-i İrfân* gazetesinde yapılan duyurularla halk sürekli bilgilendirilir. Bu sayede halkın güven ve desteğinin devamı sağlanır.

İslâh-ı Medâris'in kurulma aşamasında 4 Ekim 1909 Pazartesi günlü *Meşrik-i İrfân* gazetesinde "*Konya İslâh-ı Medâris-i İslâmiyye Cemiyet-i Hayriye namıyla tesis eden Cemiyet-i Hayriye'ye mahsûs nizamnâmedir*" başlığıyla on yedi maddelik ilk nizamnâme yayınlanır.⁷¹ Nizamnâme ile medreseye öğrenci alımından ziyade derneğin ekonomik ve idari yapısı belirlenir.⁷²

Birinci nizamnâmeden sonra kırk üç maddelik ikinci bir nizamnâme "*Konya'da Müteşekkil 'İslâh-ı Medâris-i İslâmiyye Cemiyet-i Hayriyesi'nin İdaresi Altında Bulunan Medârise Mahsûs Nizamnâmedir*" başlığı altında on iki sayfa olarak *Meşrik-i İrfân* Matbaasında basılarak yayınlanır.⁷³ İkinci nizamnâme, İslâh-ı Medâris'in eğitim faaliyetlerini hangi amaç ve ne şekilde yürüteceğini teoride gösteren önemli bir belgedir. Nizamnâmelerin maddeleri tahlil edildiğinde medresenin başarılı olma sebebi daha iyi anlaşılacaktır.

İslâh-ı Medâris'in on seneyi tamamlayan başarılı talebeye vermeyi planladığı mezuniyet belgesi, mektep ve medrese mezunlarına verilen diploma ve icazetnameyi tek bir belgede birleştirecek özellikteydi. İslâh'ın geliştirerek vermeyi düşündüğü icazetname, notlarıyla beraber dersleri içeren transkripsiyon belgesini kapsadığı gibi ders veren tüm hocaların onayını gösteren imzalarını da kapsamaktaydı. İslâh, en az on yıl olarak belirlediği eğitim süresini tamamlayıp mezun verebilseydi geliştirdiği

⁶⁹ Kampanyada bir defaya mahsûs yardım edenlerin bağış miktarı 4.968 kuruş, aidat suretiyle sürekli yardım edeceklerini belirtenlerin bağış miktarı da 1.294 kuruştur. İlk etapta toplanan miktar **6.262 kuruşu** bulmaktadır.

⁷⁰ "*İslâh-ı Medâris-i İslâmiyye Cemiyet-i Hayriyesi'den gurre-i Zilhicce 1327 tarihiyle varid olan varakadır. Nizamnâmemizin beşinci maddesi mucibince neşri lazım gelen hesap suretidir. Üç ay zarfındaki sarfiyatın miktarı...*" denilerek harcamalar liste halinde duyurulur. (*Meşrik-i İrfân*, 10 Kanûn-i Sâni 1909.)

⁷¹ Bu nizamnâme 6 Teşrin Evvel 1325/7 Ekim 1909 Perşembe günü tarihli *Meşrik-i İrfân* gazetesinde yeniden yayınlandı.

⁷² *Meşrik-i İrfân*, 3 Teşrinievvel 1909.

⁷³ BOA, DH, İD, 1331-2a-13, 132/14; İbrahim Konyalı Kütüphanesi Arşiv no: 3505.

mezuniyet belgesi ile bir yeniliğe imza atacaktı. Aslında İslâh'ın düşündüğü kadar ayrıntılı olmasa da benzer mezuniyet belgesi günümüz üniversiteleri için geliştirilebilir. En azından transkripsiyon belgelerine dersin hocasının ismi yazılmak suretiyle öğrencinin hangi hocalardan ne seviyede ilim tahsil ettiği tespit edilebilir.

İslâh-ı Medâris, programına din ilimleriyle beraber aklî ilimleri de ilave etmişti. Türkçeden başka en az üç dil öğrenilmesini hedefleyerek yabancı dil eğitimine önem veren medrese, ilk sene imtihanla seçtiği öğrencilerle birinci ve ikinci sınıfını oluşturdu.⁷⁴ **Birinci sınıfta** hesap, hendese, coğrafya, tarih, edebiyat-ı Osmanî, Farisî ve malumat dersleri, **ikinci sınıfta** ise Kur'an ve tecvit, sarf-ı Arabî, Arapça, mükâleme, sarf-ı Osmanî ve hüs-ni hat derslerini koydu.⁷⁵ Bu ders programı o dönem için çok radikaldi. Zira birinci sınıfta İslâmî ilimlere dair herhangi bir ders konulmaması eleştiri konusu oldu. Daha sonraki yıllarda sınıfların oluşmasıyla İslâmî ilimlerle beraber müspet ilimler de okutuldu.

Henüz bir yıl dolmadan yapılan imtihanlarda İslâh öğrencilerinin gösterdikleri başarılar, ilim erbabının dikkatini çekti. Öğrencilerin ortaya koyduğu başarı, İslâh'ın kısa zaman zarfında ulaştığı yüksek eğitim seviyesini ispat etmeye yetti. *Meşrik-i İrfân* gazetesinin 9 Mayıs 1910 tarihli nüshasında, biyoloji, matematik, coğrafya, tarih, Farsça, edebiyat derslerinden yapılan imtihanda, birinci sınıf öğrencilerinin beklenmedik şekilde üstün başarı göstermeleri, imtihan komisyonunun da hayretler içinde kalmaları haber konusu oldu. Öğrencilerin sergilediği ilmî ehliyet, medreseye karşı duyulan güven ve takdiri de artırdı. Gazete, talebeleri başarılarından dolayı tebrik etti.

İslâh'ın başarısı İstanbul basınında da yer aldı. *Beyânü'l-hak*, ikinci sınıf talebelerinin sahip olduğu ilmî yeteneklerini âlimlerden oluşan bir komisyon huzurunda başarıyla sergilemelerinin komisyon üyeleri tarafından son derece takdir edildiğini dergisinde övgüyle duyurdu. Ayrıca aynı sınıf öğrencilerinden Buhâralı Osman (Saatçi Osman) Efendi'nin büyük bir rahatlık ve olgunlukla yaptığı konuşmasının heyet tarafından çok beğenildiğine yer verdi. Dergi, konuşma metnini *Meşrik-i İrfân* gazetesinden aynen iktibas ederek yayınladı.⁷⁶ Osman Efendi'nin konuşması incelendiğinde medresenin edep ve edebiyat açısından ne denli başarılı bir eğitim verdiği ortaya çıkmaktadır.

⁷⁴ Talebenin medreseye ilgisi çok yoğundur. Fakat medrese öğrenci alımında arzu ettiği seviyeden taviz vermez. Açık kalan üç kontenjan için yeniden imtihan yapar. (*Meşrik-i İrfân*, 9 Zilka'de 1327/22 Teşrin-i Sâni 1909, sy. 70, s. 1.)

⁷⁵ *Meşrik-i İrfân*, 19 Şevval 1327/2 Teşrin-i Sâni 1909, sy. 64, s. 1.

⁷⁶ *Beyânü'l-Hak*, 7 Mart 1327/18 Rebiül Evvel 1329, IV/1901-1902.

İslâh'ın kaliteli bir eğitim-öğretim verdiğini İbrahim Hakkı Konyalı'nın yazıları da ispat etmektedir.

“Ben bu İslâm üniversite namzedinin ilk öğrencisi ve aynı zamanda benden sonraki sınıfların öğretmeniydim. Müessese Arapça öğretmenini Camiu’l-Ezher’den getirtmişti. Bu son yıllarda Konya ve Beyşehir’de müftülük yapan büyük âlim merhum Ömer Lütfi Efendi’ydi. Arapça klasik usulle emsilebinayla değil Berliç usulüyle kısa bir zamanda öğrenilmişti.

*Matabe adlı bir tahta parçası var idi. Talebe bununla birbirini kontrol ederdi. Bu tahta parçası Türkçe konuşana verilir o da arkadaşlarından Türkçe konuşanı gizlice kollardı. Matabeyi akşama kadar çıkaramayan öğrenci ertesi gün sınıf dershanesini süpürür, çeşmeden içecek suyu getirirdi. Bu bir ceza idi. İlk senenin **sekiz ayından** sonra bu yeni irfan yurdunda Türkçe konuşulmazdı. Kendisine matabe verilen bunu elinden çıkarmak için Türkçe konuşanları arardı. İkinci senede talebe Arapçayı öğrenmiş olurdu. Medresenin Kütüphanesi konferans salonları, kimya hanesi, fizik laboratuvarı, teodolit aletleri, müsenna küreleri vardı.*

Matbaa da kurulmuştu. Burada İslâmi esaslara dayanan neşriyat yapılır, gazete ve dergiler çıkartılırdı. Medrese bir gazetecilik enstitüsü gibi idi. Talebeye gazete ve mecmualara ilmî yazılar yazmaları da öğretilirdi.

Ben ilkyazımı Konya’da çıkan Meşrik-i İrfân gazetesinde neşretmiştim. Bu Kus b. Saide’nin Ukaz panayırında söylediği Kâbe’ye asılmış nutkunun tercümesi idi.

Medresede yıldızlar ilmi, astronomi dersleri ve bunun araçları vardı. Ali Kuşçu’nun Fatih adına hazırladığı eşsiz bakır gökküresi de medresenin kütüphanesindeydi. Talebeye yıldızlar ver burçlar Alâeddin Tepesi’nden ve bazen minare şerefelerinden gösterilirdi. Bu dersin Hocası Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi merhumdu.

Ben ikinci sınıfta iken bir güz mevsimi senelik imtihanlarımız yapılyordu. Bu imtihanın mümeyyizleri arasında şu seçkin kişiler vardı.

Tokat mebusu âyân üyesi ve Şeyhül İslâm Mustafa Sabri, Konya Mebusu Elmalılı Küçük Hamdi, Konya mebusu Ereğlili Salim, Konya Mevlevihanesi şeyhi Veled Çelebi, müderris Naim Hazım Efendiler ve Konya hukuk mektebi müdürü Refik Bey ve Konya’nın değerli âlimleri...

Medresenin cadde kısmındaki büyük salonunda imtihan başlamıştı. Benden evvel birkaç arkadaşım içeriye alındılar. Sıra bana gelmişti. Ben de alındım. Evvela Hocam Ezherli Ömer Lütfi Efendi ile Arapça konuştum.

Mümeyyizlerin hemen hepsi de sualler sordular. Bunları Arapça cevaplandırdım. Bir ara Mustafa Sabri Efendi'nin Zeynelabidîn Efendi'ye;

- Hocam bunları nasıl yetiştirdiniz, nasıl okuttunuz, tebrik ederim, dediğini duydum.

Sonra bu büyük İslâm âlimi yerinden kalktı kara tahtaya geldi. Arapça bir şey yazdı.

- Oku tercüme et dedi. 'Dârihim mâ dümte fi dârihim' idi. (دَارِهِمْ مَا دُمْتُ فِي دَارِهِمْ)

Bu içine başka köklerden ayrı manalar olan bir güzel ve hikmetli söz idi. İçinde iki 'dâr' vardı. Birisi ev anlamında öteki de mudara kökünden emri hazır idi. Altına şu tercüme yazdım.

- Evlerinde kaldıkça onlara müsaade et, yüzlerine gül.

O vakte kadar hiç duymadığım ve görmediğim bu sözün tercümesi mümeyyizlerin takdirini toplamıştı.

Biraz sonra simsiyah sakallı Mustafa Sabri Efendi gibi sarığını çok iyi sarmış Küçük Hamdi Efendi (Elmalılı) tahta başına gelerek şunu yazdı:

- Arzihim mâ dümte fi arzihim. (أَرْزِيهِمْ مَا دُمْتُ فِي أَرْزِيهِمْ)

Bu hikmetli söze de birisi yer anlamında diğeri de rıza kökünden 'razi et, rızalarını al' anlamında iki 'arz' kelimesi vardı. Altına Türkçesini yazdım:

-Topraklarına devam ettikçe, topraklarında buldukça onların hoşnutluklarını kazan.

*Sonra astronomi imtihanı başladı. Dünyanın sabit, güneşin bunun etrafında döner olduğu nazariyesine hazırlanan eski görüşe göre yazılmış **Süllemü'l-eflâk** adlı resimli taş basma bir astronomi kitabını Hindistan'dan getirtmiştik. Evvela bundan sualler soruldu. Ortada Fatih'in bu nazariyeye göre Ali Kuşçu tarafından hazırlanan kitabeli bakır gök küresi vardı. Evvela bu nazariyeye göre soruları cevaplandırdım. Sonra güneşin sabit, arzın yedi arkadaşıyla onun peyki olduğu nazariyesine göre yani astronomi esaslarına dayanılarak sorulan suallere cevap verdim. Rub irtifa tahtasıyla saatin nasıl bulunduğunu anlattım. Güneş saati hakkında mümeyyizlerin sorularına hoşuna giden cevaplar verdiğimi onların sürekli takdirlerinden öğreniyordum.*

İmtihandan sonra hastalanmıştım. Mustafa Sabri Efendi ile Zeynelabidîn Efendi ve Ahmed Ziya Efendiler Yaka bağlarındaki evimize kadar geldiler. Benim hatırımı sordular. Gönlümü aldılar. Daha sonra Mustafa Sabri Efendi medresenin konferans salonunda bir konferans verdi. İslâm'ın istediği tarzda adam yetiştirecek bu medreseyi çok beğendiğini gelecek sene oğlunu

da buraya getireceğini söyledi. Bizi İslâm'a uygun bir şekilde okumaya teşvik etti.

Medresenin spor dersleri arasında kılıç ve kalkan oyunu vardı. Cuma günleri Alâeddin tepesinde kılıç kalkan oynardık, güreşler yapılırdı.

Osmanlı imparatorluğunun çökmesini hazırlayan dejenere medreselerin düşmanı olan bu medrese, geriliğin taassubun amansız düşmanı idi. Zaten Müslümanlık kendisi taassubu şiddetle men ediyordu. İslâmiyet ilerici bir dindi.”⁷⁷

İslâh-ı Medâris'in bir de **konferans** salonu vardı. Mimarî özelliklerinden bahsedilmeyen bu konferans salonunda Mustafa Sabri Efendi, Hacı Veyis Efendi gibi önemli şahsiyetlere konuşmalar yaptırılarak öğrencilerin dinlenmesi, ilme ve İslâm'ı yaşamaya teşvik edilmesi sağlanırdı.⁷⁸

İslâh'ın zengin bir **kütüphanesi** vardı. İslâh'ın kütüphanesi Şeyh Memiş Efendi⁷⁹, Muhammed Bahaeddin Efendi ve Zeynelabidîn, Rifat ve Ahmed Ziya Efendilerin şahıslarına ait kitaplardan oluşmaktaydı. Ayrıca yeni yayınlarla zenginleştirilen kütüphaneden öğrenciler de faydalanmaktaydı. Kütüphanenin kitapları yalnızca dinî muhtevalı değil, farklı alanlarda yazılmış kitapları da kapsamakta, fıkıh, kelam, felsefeden müzik, beden eğitimi ve sosyolojiye, edebiyattan botaniğe varıncaya kadar çok değişik, farklı alanlarda yazılmış kitaplar bulunmaktaydı. Medrese kapatılıp malzemeleri kitaplarıyla beraber yağma edildikten sonra elde kalan kitapların büyük bir kısmı Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne Zeynelabidîn, Rifat ve Ahmed Ziya Efendiler adına varisleri tarafından vakfedildi.

Medresede Kimyahâne ve Fizik **Laboratuvarı**yla birlikte Astronomi dersleri ve bu derslerin araçları bulunmaktaydı. Astronomi dersleri Ali Kuşçu'nun Fatih'e sunduğu kitabeli muhteşem madeni gök küresi, teodolit aletleri, müsennâ küreleri ve Hindistan'dan getirtilen resimli taş basma *Süllemü'l-eflâk* adlı astronomi kitabından yapılmakta; talebeye, yıldızlar ve burçlar Alaeddin Tepesi'nden, bazen de minare şerefelerinden gösterilip öğretilmekteydi.⁸⁰

⁷⁷ Konyalı, “Konya’da İslâm Üniversitesi”, *Yeni Asya*, 29-30 Eylül /1-2 Ekim 1971, sy. 574-577, s. 4.

⁷⁸ Konyalı, “İslâh”, *Yeni Asya Gazetesi*, 2 Ekim 1971; Arabacı, s. 484.

⁷⁹ Şeyh Memiş Efendi İslâh-ı Medâris'in kurucuları Abidin, Rifat ve Ziya Efendilerin dedeleridir. İlmî literatüre Muhammed Kudsi el-Bozkırî olarak geçen Memiş Efendi'nin hayatı hakkında geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir: Mehmet Emin Eminoğlu, *Şeyh Muhammed Kudsi Memiş Efendi Hazretlerinin Tarihçesi*, Konya 2007; İknur Candan, *Muhammed Kudsi Bozkırî'nin Hayatı*, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara İlahiyat Fakültesi 2007; İsmail Bilgili, Ahmet Çelik, *Muhammed Kudsi el-Bozkırî*, Konya 2013.

⁸⁰ Konyalı, “İslâh”, 29 Eylül-2 Ekim 1971.

İslâh-ı Medâris'i medreseler içinde benzersiz kılan bir diğer yönü de medreseye ait **matbaasının** ve **yayın organının** bulunmasıydı. 1908'den sonra ilk fırsatta matbaası kurulmuştur. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Konya'da çıkan üçüncü sivil gazete İslâh-ı Medâris'e ait **Meşrik-i İrfân**'dır. 1 Ocak 1909 tarihinden itibaren haftada iki defa ve dört sahife olarak çıkarılır.⁸¹

Medrese kurduğu matbaası ve yayın organı vasıtasıyla bir gazetecilik enstitüsü gibi çalışıyor, talebeye, gazete ve dergilerde ilmî yazılar yazmalarını öğretiyordu. Zira medrese, bir İslâm inkılabını gerçekleştirmek gayesiyle kurulmuştu. Bunun için de gerekli her şeyi talebeye öğretmeyi hedeflemişti.⁸²

Meşrik-i İrfân gazetesinin medrese bünyesinde çıkması, öğrencilerin gazetecilik mesleğine ilgi duymasına neden olduğu gibi Osmanlı Edebiyatı hocasının tecrübeli bir gazeteci ve *Meşrik-i İrfân*'ın başyazarı olması da diğer bir etkeni. Ayrıca Ziya Efendi, talebeleri gazetede ilmî yazılar yazmaya teşvik ederdi. Medrese sanki gazetecilik enstitüsü gibi talebelerin sosyal hayata hazırlanmalarına zemin oluştuyordu. İslâh'ın talebe ve hocaları İstanbul'da yayınlanan *Beyânü'l-hak*, *Cerîde-i Sûfiye* gibi süreli yayınlara makale gönderdikleri gibi *Meşrik-i İrfân* gibi yerel gazetelere de yazı veriyordu. Gündemi takip eden İslâh, toplumun bir nevi nabzını tutmaya çalışıyor, fikirleriyle de *toplumun İslâh edilmesine* çalışıyordu. İslâh'ta öğrenci ve sonra da hocalık yapanlardan dergi ve gazetelerde makalesi çıkanlar arasında özellikle Abdullah Tanrikulu, Meğreli Rıza, İbrahim Hakkı Konyalı, Saatçi Osman Efendi dikkat çekmektedir.

İslâh'ın öğrencilerini basın yayına yönlendirmesinin etkisi İslâh kapatıldıktan sonra da görüldü. İbrahim Hakkı Konyalı, *Hak Yolu Dergisi*'ni, Ali

⁸¹ Arabacı, s. 487.

⁸² Konyalı, "İslâh", aynı yer; "İslâm Üniversitesi", aynı yer. İslâh-ı Medâris'in kurucusu ve müderrislerinden Ziya Efendi, gazete çıkarmanın gerekçesini İntibah Gazetesindeki makalesinde şöyle ifade eder: İnsan, haklarını savunmak için aklı ve dilini kullanır. Bunlar vasıtasıyla hakkını alamazsa, fiili kuvvet kullanmak zorunda kalır. Hakkı korumak için dil ve dilin yüksek sesi "bülend avazı" olan kalemle çalışmak gerekir. Zaten "gazetesi olmayan bir topluluk dilsiz" demektir. Dili olmayan, söz söylemeye muktedir olmayan bir cemiyet, nasıl olur da haklarını savunabilir. En insafli bir gücün karşısında bile haklarından faydalanamaz. Üstelik, işlerini sözle bitirmek mümkünken, dilsizlik yüzünden silaha sarılır. Ayrıca idare eden azınlığın, idare edilen çoğunluğun fikir ve kanaatleri zıddına, bilerek veya bilmeden onlara engel olmakta, yollarını kapatmaktadır. Bu yol, efkâr-ı umumiyenin sesini duyurarak açılacaktır. Üstelik ülkemizde de efkâr-ı umumiye, pek kuvvetli ve inatçı bir şekilde vardır. Ancak, mevcudiyetini izhar edecek vasıttan mahrumdur. O da bugün medeni ihtiyaçların en önemlilerinden biri olan gazetedir. Artık bundan sonra toplumun, fikir hislerine riayet, bu milletin mukadderatıyla meşgul olan zevata düşmektedir. (Arabacı, s. 488-489)

Rıza Kudsî de Konya’da 1919 yılında *İntibah Dergisini* çıkardı. Konya basın yayın hayatının canlılığına Islâh’ın önemli katkısı oldu.

Islâh-ı Medâris artık etkili bir ekoldür. Fikrî seviyeyi üst düzeye çekmekte, birbirinden çok farklı insanları yan yana getirmektedir. Islâh-ı Medâris’in kurucularından müderris-şeyh Ziya Efendi’nin de belirttiği gibi bütün yapılan hizmetler, gösterilen çaba ve gayretler *vatani vazife olarak* düşünülmektedir.⁸³

Osmanlı Devletinde gündemde tutulan medreselerde yeni düzenleme yapıma gereği,⁸⁴ ülkedeki bütün medreseleri kapsıyormuş gibi anlaşılrsa da aslında konu incelendiğinde bu kanaatin daha çok İstanbul merkezli medreseler için geçerli olduğu ortaya çıkmaktadır.⁸⁵ Zira Anadolu’da ve özellikle de Konya’da müderris ve halkın özel gayret ve yardımlarıyla çalışmalarına devam eden medreseler, bu dönemde Şeyh Ali Efendizâde Muhyiddin Efendi gibi eğitimciler tarafından övülerek devlete olan katkıları dile getirilmektedir.⁸⁶ Ayrıca Tokat mebusu ve ayan üyesi Mustafa Sabri Efendi’nin oğlu İbrahim’i İstanbul’daki medreselerde değil de Konya’daki bir medreseye verme sebebi de buna delil olduğu gibi Mustafa Sabri Efendi’nin Ali Ulvi Kurucu’ya şu ifadeleri de Islâh-ı Medâris’in eğitim-öğretim kalitesinin tespiti açısından önemli bir delildir:

“Azizim Islâh-ı Medâris’e girdiğimizde varlığını benliğimi sanki yeşil bir nur kapladı. Burası mektep olmakla beraber bir dergâh, bir terbiye hane, bir

⁸³ Arabacı, s. 488.

⁸⁴ Şeyh Ali Efendizade Muhyiddin, “Medreselerin Islâhı”, *İslâm Dünyası*, 18 Rebiu’l-Ahir 1331/14 Mart 1329 (27 Mart 1913), sene:1, sy. 2, 29.

⁸⁵ Şu hadise bu konuya ışık tutmaktadır. Şeyhulislâm Mustafa Sabri Efendi, tek oğlu İbrahim Rüşdü Efendi’yi ilmî tahsili için İstanbul’daki medreselerden birine değil de Konya’da yeni açılan Islâh-ı Medâris-i İslâmiye’ye göndermek ister. Hanımı ise bu kanaatine itiraz ederek; “*Hanya’sı Konya’sı İslâmbol’a gönderir çocuklarını! Hilafetin merkezinde en iyi medreselerde, en büyük âlimlerin önünde okusunlar diye... Sen dünyayı tersine döndürüyor, Konya’ya gönderiyorsun. Elbette bir sebebin vardır*” der. Mustafa Sabri Efendi kararının sebebini hanımına söylerken İstanbul’daki mektep ve medreselerin durumundan bahseder: “*Hatun doğru söylersin, lakin memleket ahvali çok değişti. İslâmbol, İslâmbol olmaktan çıktı, Frengistan fideliği haline geldi. İslâmbol, tekrar İstanbul haline döndü adeta! İstanbul’daki mektepler o eski mektepler değil. Buradaki medreselerde ilim sukût etti. İrfan hakeza! Mektepler Frenççilik, medreseler kuru kaviil geveleyip duruyorlar. İslâm kervanını ihtirdılar.*” (Mustafa Özdamar, Hacı Veyiszâde Belgesel, İstanbul 1992, s. 31.)

⁸⁶ Şeyh Ali Efendizade Muhyiddin Efendi tarafından 1314/1897 tarihinde saraya sunulan layihada konu hakkında şu bilgiler verilmektedir: “*Bugün Konya şehrinde dört beş bin talebe ders okuyor. Ne hocasına ne talebesine hükümet bir akçe bile iane vermediği halde yine bu zevat, dine hizmet fikriyle on beş yirmi seneler takat-fersa olan zahmetlere katlanıyorlar. Bircümle kazalar müftülüklerini onlar ihraz ediyorlar, yine onlardan başka kazalarda söz anlayan, hükümetin icraatına yardım eden, halife-i adileye itaat gerektiğini söyleyen ahlak-ı umumiyeye hizmet edenlere tesadüf edilmiyor.*” (Ahmet Çelik, “II. Meşrutiyet Dönemi Konya Basınında Öğrenci Makaleleri”, *Merhaba Akademik Sayfalar*, 17 Haziran 2009, s. 341.)

tasfiye hane, mücahit yetiştiren bir yuva idi. Orayı böyle gördüm. İslâh'ı görünce ruhum yandı. Senelerdir tesis olunmasını, kurulmasını, açılmasını tasavvur ettiğim medrese açılmıştı. Öğrencileri imtihan ettik. Çok iyidiler. Sade eski medreselilerin anladığı gibi anlamıyorlar, kendilerinde ayrı bir ruh var. Ayrıca hesap, hendese, tarih, coğrafya filan da biliyorlar.”⁸⁷

1909 Kasım ayında tedrise başlayan İslâh-ı Medâris, henüz on yılını tamamlayamadan 1915 yılında fiilen, 1917 yılında da resmen kapatıldı. İslâh'ın binası 1917 yılı Eylül ayından 1924 yılına kadar “Konya Dâru'l-Eytâm (Yetimler) Mektebi ve Yurdu” olarak kullanıldı. Medrese binası, Dâru'l-Eytâm'ın 1924 kapatılmasıyla Konya Belediyesine devredildi. Belediye de 13 Teşrinisani 1924 tarihinde İslâh-ı Medâris olarak kullanılan yapıyı kamulaştırarak yıktırdı. Medrese binasından geri kalan kısım da 1927 yılında yıkılarak Mekteb-i Sanayi bahçesine katıldı. Medresenin arsa haline getirilen yerine Merkez Bankası Konya Şubesi inşa edildi.⁸⁸

İslâh-ı Medâris'in kapanma sebepleri hakkında şunlar söylenebilir.

1. Siyasî: İslâh'ın kurucularından Zeynelabidîn Efendi hem bir şeyh hem bir müderris hem de bir siyaset adamıdır. Mensubu olduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakkî Fırkası'na rakip olarak doğmuştur. İttihatçıların siyasî rekabet sebebiyle Zeynelabidîn Efendi'ye karşı olmaları onun kurduğu eğitim müessesesi İslâh-ı Medâris'e de tavır takınmalarına neden olması neticesinde İslâh'ın sonu getirildi.

2. İlmî: İslâh, medreselerin İslâhına yönelik sivil bir hareket olarak Konya ve İstanbul'da kısa sürede etkisini gösterince İttihat ve Terakkî Fırkası'nın hükümeti yönlendirmesiyle benzer bir medresenin *Dâru'l-Hilâfeti'l-âliye* adıyla önce İstanbul'da sonra da şubelerinin Konya gibi Anadolu'da açılması diğer medreseler gibi İslâh'ın da kapatılmasına sebep oldu. Dönemin Şeyhul İslâmı 8 Ekim 1913 tarihli yayınladığı meşihat belgesiyle⁸⁹ Konya İslâh-ı Medâris'in 43 maddelik nizamnâmesini yürürlükten

⁸⁷ M. Ertuğrul Düzdağ, *Ali Ulvi Kurucu Hatıralar*, 1, 172-173.

⁸⁸ Selçuk Es, “Darüleytam”, *Büyük Konya Ansiklopedisi*, Demirbaş no: 3511; Hüseyin Köroğlu, *Konya ve Anadolu Medreseleri*, s. 110; Arabacı, s. 485, 487-488, 491.

⁸⁹ “Bab-ı Fetava, Daire-i Meşihati İslâmiyye Tahrirat Kalemi, Aded: 85

Hülâsa: Konya İslâh-ı Medâris Cemiyetinin Nizamnâmesi Hakkında. Dahiliye Nezareti Celilîyesine, Devletlü Efendim Hazretleri,

Konya İslâhı Medâris cemiyeti tarafından kaleme alınan nizamnâmenin leffiyile varid olan 9 Ramazan 1331 tarihli ve muhaberat-ı umumiyye dairesi üçüncü şubesinin 82 hususi numarasını havi tezkere leffiyile ders vekaletine lede'l-havale dersaadet ve taşra Medârisince ma bihi't-tatbik olmak üzere bâ irade-i seniyye-i mülükane tab' ve neşr ile ta'mimen vilayata irsal olunan Medâris İlmiye Nizamnâme ve Talimatnamesi

kaldırması İslâh'ın resmi kapatılma sürecini başlattı. İttihatçıların girişimiyle İslâh'ın kurucusu Zeynelabidîn Efendi de Bursa Gemlik'e sürgüne gönderildi, müdürü Ahmed Ziya Efendi altı ay kadar hapiste tutuldu.⁹⁰

3. Askerî: 1915-1918 yılları arasında cereyan eden I. Dünya Savaşı nedeniyle medrese öğrencileri askere alındı. İslâh'ın müderris ve öğrencileri Çanakkale, Irak, Filistin gibi çeşitli cephelerde savaştı. Medrese öğrencisiz ve hocasız kaldı. Ömer Lütfi, Bozkırlı Abdullah Tanrikulu ve Ali Rıza Kudî gibi hocaları savaşa katıldı. Bu da medresenin kapanmasına neden oldu.⁹¹

İslâh'ın sonlandırılmasına neden olarak sayılabilecek daha birçok benzer hususlar neticesinde medrese kapatılır, 1920'den sonra Konya'da kurucularından kimse kalmaz, Rifat Efendi idam edilir, Zeynelabidîn Efendi de yüz ellilikler grubuna dâhil edilerek ülke dışına çıkarılır. 1924 yılında dönemin belediyesi tarafından yıkılan binanın kütüphanesi ve tarihi eserleri de yağma edilir.⁹²

İslâh-ı Medâris'in etkisini Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi'nin İmam Hatip okullarının açılması için girişimlerde bulunduğu yıllarda etrafındakilere; *"Yakında İmam Hatip Mektepleri açtıracamız. Bu mekteplerde okuyacak çocuklar, sizin geçmişte kalmış yıllarınızı kaza edecekler. Kafalarınızda, kalplerinizde saklayıp koruduğunuz ışığı hayatın içine taşıyacaklar, hayata tatbik edecekler. Biz, vaktiyle 'İslâh-ı Medâris'te de bu gayeyi gütmüştük. Fakat olmadı. Bir 'vakt-i merhun' devri geldi ve medreseyi kapattı"*⁹³ diye yad ederek, İmam Hatip Okullarının İslâh-ı Medâris'in orta okul ve lise seviyesinde aynı fonksiyonu üstlenmiş bir kurum olduğu vurgusunu yapar.

Netice itibariyle Nakşî postnişin ve müderrislerinin Osmanlı Devleti son dönemlerinde ve özellikle de Konya'da kurdukları veya ders verdikleri bütün medreselerde yürüttükleri ilmî çalışmalardaki asıl hareket noktalarını, Allah rızasını kazanmak olduğu ve bunun için de iyi bir din ve ahlak eğitimi vermeyi hedefledikleri ortaya çıkmaktadır. Tarîkatın, ehli sünnet ve cemaat akidesine bağlılık, şer'î normların getirdiği kurallara uymak ve Hz. Muhammed'in (s.a.s)

şimdilik Medârisin te'min-i idare ve teşhit-i umuruna kafi olup ilmiye nizamnâmesinin bazı mevaddına adem-i mutabakatı anlaşılın mürsel nizamnâmenin hiçbir tarafta tatbik ve teşmiline mahal olmadığı ifade ve mezkur nizamnâme leffen savb-ı alilerine iade kılını efendim. 8 Zilkade sene 1331 /25 Eylül sene 1329. İmza: Şeyhülİslâm."

⁹⁰ Gürtaş, s. 93.

⁹¹ Gürtaş, s. 94; Arabacı, s. 533.

⁹² Arabacı, s. 512.

⁹³ Özdamar, Hacı Veyiszâde, s. 86-87.

hayatını ve uygulamalarını örnek almak şeklinde özetlenebilecek öğretisinin, medrese açma ve vakıf kurma niyet ve girişimlerini destekleyen itici bir faktör olduğu açıktır.⁹⁴

SONUÇ

İslâm'ın hedeflediği huzurlu toplumun oluşumunda, nefis terbiyesi yoluyla ahlakın kemâlini amaç edinen tasavvuf ekollerinin önemli katkıları vardır. Bu katkıyı sağlayanlardan biri de Nakşbendiyye ekolüdür. Nakşbendîlik genel mahiyetiyle, İslâm'ın ana çizgisinden ayrılmayan, zâhir ve bâtin ilimleri bir bütün olarak benimseyerek tatbik eden bir anlayışa sahiptir.

Nakşbendîler, Konya'da kurdukları Bekir Sâmî Paşa ve devamı olan İslâh-ı Medâris-i İslâmiye gibi yeni medreselerle yüksek din eğitim ve öğretiminin ivme kazanmasına katkı sağlamışlardır. Ayrıca ortaya koydukları yeni eğitim-öğretim anlayışıyla devletin, medreseleri İslâh düşüncesini harekete geçirerek yönlendirmişler, çalışmaları sebebiyle ilim adamları nezdinde itibar elde etmişler ve toplumun teveccühüne nail olmuşlardır.

Bekir Sâmî Paşa Zâviyesinin bir de para vakfı vardır. Para vakfı İslâm hukuku açısından tartışmalı bir konudur. Osmanlı döneminde de pek çok para vakıflarına rastlanılmaktadır. Konu üzerinde özellikle 16. Yüzyılda taraflar arasında hararetli tartışmalar yapılmıştır. Osmanlı devleti sonuç olarak Molla Hüsrev ve Ebussu'ûd Efendi'nin savunduğu cevazı doğrultusundaki görüşü kabul ederek para vakıflarını resmen onaylamıştır. Konunun meşruiyeti doğrultusunda yapılan izahta, *paranın muamele-i şer'iyeye yoluyla işletilmesi, haram olan riba kapsamında değildir; ancak muamele neticesinde devletin belirlediği oranın üzerine de çıkılamaz, bu oranın üzerindeki kazanç hukukî olmadığı gibi, böyle davrananların cezalandırılması gerekir* neticesine varılmıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, vakıf paranın muamele yoluyla istirbahında, kâr amaçlı kullanılmasında sakınca görmeyen kanaat, meselenin makul ve kanuni ölçülerde kontrollü uygulanmasından yanadır. Nitekim kimi araştırmacıların da dikkat çektiği gibi, vakıf paraların devletin belirlediği oranlar çerçevesinde işletilmesi, kredi kullananlar açısından oldukça olumlu neticeler vermiş ve tefeciliğin önlenmesinde etkili olmuştur.

Para vakfı konusundaki hukukî hükmünün tespitinde Osmanlı döneminde yetişmiş fıkıhçıların, fıkıhın mantalitesi ile hayatın beklentileri arasında nasıl tavır aldıkları, fikhî düşünce açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra günümüz fikhî düşüncesinde nasslar ile hayat

⁹⁴ Sarıkaya, s. 182-183.

arasında sağlıklı köprüler kurabilme arayışları çerçevesinde meseleye yaklaşacak olursak, Osmanlı dönemi fıkıh mirasının söz konusu arayışların devlet gözetiminde çözüme kavuşturulması bağlamında tarihi tecrübenin önemli bir bölümünü oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu da bir hukuk sisteminin gelişmeye, yeni çıkan meselelere çözüm sağlamaya elverişli olmasının ilgili hukukun toplum hayatında yer edinmesine ve devlet otoritesiyle desteklenmesine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Konya vâlisi Bekir Sâmi Paşa tarafından kurulan zâviyenin postnişinleri Nakşî-Hâlidî mürşitlerindedir. İlk postnişin ve müderris Himmet Efendi'den sonra müessesenin başına geçen Bahaeddin Efendi zâviyenin tarîkat fonksiyonunu devam ettirmekle beraber, geliştirdiği kütüphanesi ve ilave ettiği dersleriyle tekkeyi daha çok medrese görünümüne dönüştürmüştür.

Zâviyenin ilmî ağırlıklı eğitim kurumuna dönüştüğü "*Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmiye Medresesi*", klasik ve modern eğitimi bir arada sürdürerek, din ilimleri, fen ilimleri, sosyal bilimler ve yabancı dil bilgisiyle donanımlı, nitelikli din adamı yetiştirmeyi amaç edinen bir proje olarak tasarlanıp uygulanmıştır. Medrese, öğrencileri vasıtasıyla İslâm medeniyetini İngiltere, Çin, Japonya, Avustralya gibi uzak ülkelere kurmayı hedeflemektedir. Medresede yetişen ve bir dönem de hocalık yapan İbrahim Hakkı Konyalı'nın ifadesiyle medrese bir "İslâm Üniversitesi" mahiyetindedir.

Islâh-ı Medâris'in kaliteli eğitim vermesinde etkili olan hususlardan bazıları şunlardır:

Programı çağın ihtiyaçlarına göre belirleniyor, Nizamnâmelerle idarî ve eğitim ilkeleri açıklanıyordu. Zeki ve başarılı öğrenciler imtihanla seçiliyor, derslere devam konusunda asla taviz verilmiyordu. Yetişen öğrenci alt sınıflarda öğretmen olarak istihdam ediliyor, hücre, oda sistemiyle yetenekli öğrencinin ilimde ilerlemesine zemin hazırlanıyordu. Kabiliyetli öğrencilerin hüccesine alt sınıftan öğrenci verilerek birebir ilgilenmesi ve yetişmesi sağlanıyordu.

Öğrencilerin ibadet alışkanlığı edinmesi için uygulamaya önem veriliyor, medrese bünyesinde bulunan mescitte ezanlar öğrencilere okutturuluyor, namazlar cemaat halinde kılınıyordu. Hz. Peygamber'in (s.a.s) sünnetini yaşamada öğrencilere rehberlik ediliyor, özellikle selamlaşma adabı üzerinde duruluyordu.

Öğrencilerin hem ilmî seviyesini artırmak hem de toplumla irtibatını kurmak ve toplum nabzını tutmak için gazete ve dergilere yazı yazmalarını teşvik ediliyor, bünyesinde oluşturduğu zengin kütüphane ile öğrencinin kısa zamanda bilgiye ulaşması sağlanıyordu.

Medresenin müderrisleri, sahasında otoriter, uzman kişilerden seçiliyor, konferans salonunda seçkin âlim ve aydınlara konferanslar verdirilerek öğrencinin birikimi artırılıyordu. Ayrıca öğrencilerin çalışmalarını seminer şeklinde diğer öğrencilere konferans salonunda anlattırılıyordu.

Öğrencilerin medrese bünyesinde çıkarılan *Meşrik-i İrfân* gazetesinde yazı yazmaları teşvik edilerek ilmî açıdan yetişmeleri ve toplumla diyalog kurmaları sağlanıyordu. Medrese bir gazetecilik enstitüsü gibi talebelerin sosyal hayata hazırlanmalarına zemin oluşturuordu.

İslâh-ı Medâris, ferdi farklılığa önem veriyor, istidatlı öğrencilerin ilimde ilerlemesi için özel ilave programlar düzenliyordu. İslâh'ta örgün ve açık/yaygın öğretim yapılarak dışarıdan dinleyici sıfatıyla derslere katılanlardan imtihanda başarı gösterenlere idare heyeti tarafından kararlaştırılan sınıfa devam hakkı tanınıyordu. İslâh'ın öğrencileri dönemin siyasi olaylarından çok da uzak tutulmuyor, siyasetle yakın temasları sağlanıyordu. İslâh'ın belki de en büyük etkisi, yetiştirdiği çok değerli bilim adamı, âlim ve aydınlar vasıtasıyla toplumun birçok yönden şekillenmesine katkı sağlamasıydı.

İslâh-ı Medâris-i İslâmiye Medresesi sadece yaşadığı döneme değil, sonraki dönemlere de ilmî, içtimaî, siyasî ve idarî yapısına önemli tesirler bırakmıştır. Yetiştirdiği kaliteli talebeleriyle ilmin yayılmasına öncülük etmiş, cumhuriyetin ilanından sonra tesis edilen din öğretimi kurumlarının açılmasına ve müfredatının oluşmasına etkide bulunmuştur.

Bu örnek uygulama, farklı yönlerden akademik bakış açısıyla ele alındığı takdirde geleceğimiz adına bizlere ışık tutacak niteliğe sahiptir. Zira İslâh-ı Medâris, eğitim-öğretim tarihimiz açısından değerli olduğu gibi esas aldığı program ve bunu tatbik şekliyle de geleceğimizi şekillendirecek güçte örnek bir kurumdur.

KAYNAKÇA

Abdulkahir EL-BAĞDADİ, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Ankara 1991.

Abdurrahman MEMİŞ, *Hâlidî Bağdadi ve Anadolu'da Hâlidilik*, İstanbul 2000.

Abdurrahman (MOLLA) CÂMÎ, *Nefehâtü'l-Üns*, Trc ve Şerh: Lamiî Çelebi, Haz: S. Uludağ, M. Kara, İstanbul 1998.

Ahmet GÜRTAŞ, "Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi ve Kaside-i Dâliyyesi", *S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, IX, s. 81-149.

Ahmet ÇELİK, “Gönderdiği Mektuplarla Abdülhamit’e Ders Veren Konyalı Büyük Âlim”, *Konya Burada*, c. II, sayı 1.

_____, “II. Meşrutiyet Dönemi Konya Basınında Öğrenci Makaleleri”, *Merhaba Akademik Sayfalar*, 17 Haziran 2009.

_____, “Konya Vâlisi Ebûbekir Sâmi Paşa”, *Merhaba Gazetesi Akademik Sayfası Eki*, Konya 22 Şubat 2012, Cilt XII, Sayı 5, s. 72-75.

Ahmed KUDSÎ, Nübze.

Ali Osman KOÇKUZU, “Haciveyizade Mustafa”, *DİA*, İstanbul 1996, c. XIV, 506.

_____, “Bahâeddin Efendi”, *DİA*, IV, 458.

Alper DEĞER - Canan ERDOĞAN, “16. Ve 18 yy Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisine Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 28, Sayı 1, s. 85-99.

Barış SARIKÖSE, “Kadınhanı Para Vakıfları”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 115-132.

Beyânü'l-Hak, 7 Mart 1327/18 Rebiül Evvel 1329, IV/1901-1902.

Biröl Yıldırım, *Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ertual Akademi, Erzurum 2016.

BOA, DH, İD, 1331-2a-13, 132/14.

Cafer ÇİFTÇİ, “18. Yüzyılda Bursa’da Zâviyelere Ait Para Vakıfları”, *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu-IV*, 2005, s. 413-429.

Caner ARABACI, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya 1998.

Emrullah DUMLU, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussu’ûd, İbn Kemal-Çivizâde, Birgivi)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)*, 2015, Sayı 44, s. 303-337.

H. Hüsnü KOYUNOĞLU, “Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2008, cilt: VIII, sayı: 1, s. 253-303.

H. Veli AYDIN, “Selanik’te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 29/1, 2014, s. 87-106.

Hacı Mehmet GÜNAY, “Vakıf”, *DİA*, 2012, C. 42, s. 475-479.

Halime ÖNK, *Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2015.

Hamit ALGAR, *Nakşibendîlik*, Haz: A. Cüneyd Köksal, İstanbul 2007.

Hasan Lütfi ŞUŞUD, *İslâm Tasavvufunda Hâcegân Hanedanı*, İstanbul 1992.

Hüseyin KÖROĞLU, *Konya ve Anadolu Medreseleri*, Konya 1999.

İbrahim Hakkı KONYALI, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya 2007.

_____, “Konya’da İslâm Üniversitesi Islâh-ı Medâris-i İslâmiye”, *Yeni Asya*, 29-30 Eylül 1971, Yıl:2, sy. 574-575, 4.

İbrahim Konyalı Kütüphanesi Arşiv no: 3505.

İlknur CANDAN, *Muhammed Kudsî Bozkırî’nin Hayatı*, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara İlahiyat Fakültesi 2007.

İrfan TÜRKOĞLU, “Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2013, C. 18, Sayı 2, s. 187-196.

İsa ÇELİK, Birol YILDIRIM, “Medrese Müderrisliğinden Sûfîliğe: İmam Gazzâlî Örneği”, *AL-FARABİ 1. International Congress on Social Sciences May 11-14, 2017 Gaziantep*, ss. 101-129.

İsmail BİLGİLİ-Ahmet ÇELİK, *Muhammed Kudsî el-Bozkırî (Memiş Efendi)*, Konya 2011.

İsmail BİLGİLİ, “Hoca Ahmed Yesevî’nin Hikmetleri Bağlamında Zâhir-Bâtın Fıkhı, Şer’at-Tarîkat Bütünlüğü”, *2. Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu* 19-21 Mayıs 2016 Saraybosna, Konya 2017.

_____, “Hoca Ahmed Yesevî’nin ‘Divân-ı Hikmet’ Adlı Eserine Fikhî Açıdan Bakış”, *Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu*, 28-30 Nisan 2016 Ankara.

_____, *Müderres Hasan Kudsî Efendi ve İcazetleri*, Konya 2012.

_____, “Osmanlı Son Dönemi Nitelikli Din Adamı Yetiştirme Projesinin Bir Örneği Olarak ‘Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmiye’ Medresesi”, *1. Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu*, 17-18 Mayıs 2013, Konya, s. 65-92.

_____, “Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi’nin Hayatı ve ‘Emâlî’l-Vesâyâ’ Adlı Eseri”, *İHAD*, sy. 12, 2008, s. 301-344, 304.

İsmail KURT, "Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları", *İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*, İstanbul 08-09 Mayıs 2010, 2011, s. 315-339.

_____, *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, İstanbul 2015.

Kâşif Hamdi OKUR, "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussu'ûd Efendi'nin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8, s. 33-58.

M. Ertuğrul DÜZDAĞ, *Ali Ulvi Kurucu Hatıralar*, I-III, İstanbul.

Mahmud SURAL, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", *Yeni Konya*, 10 Eylül, 1975.

Mehmet Emin EMİNOĞLU, *Şeyh Muhammed Kudsî Memiş Efendi Hazretlerinin Tarihçesi*, Konya 2007.

Mehmet GEL, "Kanuni'nin Para Vakfı Yasağını Kaldıran 1548 Tarihli 'Hükm-i Şerif'inin Yeni Bir Nüshası", *Akademik Bakış*, C. 4, Sayı 7, Kış 2010, s. 185-192.

Mehmet ŞİMŞEK, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1985, cilt: XXVII, s. 207-220.

Meşrik-i İrfân, 7 Kanûn-i Sâni 1325 (1909), sy. 84.

Mustafa Nuri TÜRKMEN, "Halep Para Vakıfları Muhasebelerinin Kısa Bir Değerlendirmesi", *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, Bahar 2012, s. 121-131.

Mustafa ÖZDAMAR, *Hacı Veyiszâde Belgesel*, İstanbul 1992.

_____, *İbrahim Hakkı Konyalı ve Konyalı Yazma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1997.

Muzaffer ERDOĞAN, "Ebûbekir Sâmi Paşa", *Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisi*, Yıl XI, Ağustos-Eylül 1948, sayı 118-119, s. 33-35.

Nasi ASLAN, "Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarının Kurumsallaşmasında Rol Oynayan Faktörler", *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 1998, C. 1, Sayı 2, s. 93-119.

Necdet TOSUN, *Bahâeddin Nakşbend*, İstanbul 2002.

Selçuk ES, "Darüleytam", *Büyük Konya Ansiklopedisi*, Demirbaş no: 3511.

Sönmez KUTLU, *Türkler ve İslâm Tasavvuru*, İSAM, Ağustos 2011.

Süleyman KAYA, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi Temin Yöntemleri”, *İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*, İstanbul 08-09 Mayıs 2010, 2011, s. 9-56.

Şeyh Ali Efendizade MUHYİDDİN, “Medreselerin Islâhı”, *İslâm Dünyası*, 18 Rebiu’l-Ahir 1331/14 Mart 1329 (27 Mart 1913), sene:1, sy. 2, 29.

Tahsin ÖZCAN, *Osmanlı Para Vakıfları (Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği)*, Ankara.

_____, “İbni Kemal’in Para Vakıfları Risalesi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı 4, 2000, s. 31-44.

_____, “Para Vakıflarının Meşrulaştırılması Süreci: İslâm Vakıf Hukukunun Osmanlı Toplumunda Uygulanmasına Dair Bir Analiz”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, sayı: 18, s. 235-248.

Veli Sabri UYAR, “Konya Bilginleri”, *Konya Halkevi Dergisi*, Ağustos 1948, Sayı 118-119, s. 46-48.

VGMA, DN:581, sayfa 279, sıra 280; Vakfiyenin Latinizesi: VGMA, DN:1968, sayfa 228-230.

Yaşar SARIKAYA, “Osmanlı Dönemi Konya’ında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sûfiler ve Âlimler (18.-19. Yüzyıllar)”, *Turkish Studies*, Volume 2 /1, Winter 2007, s. 162-195, 163 ve devamı.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı – Makaleler I-*, Konya 2004.

_____, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya Çizgi Kitabevi.

